

«ДОНБАС»

ПЕРЕ **PRO** ЧИТАННЯ ОБРАЗУ

Важливою складовою гібридної агресії Росії проти України та вкрай небезпечною зброєю масового інформаційного ураження став сконструйований російською пропагандою образ Донбасу як «особливого» регіону, який внаслідок свого історичного минулого завжди був найбільш радянським і ніколи – українським.

Конструювання та поширення у публічному просторі такого образу варто розглядати як інформаційно-психологічну спецоперацію, мета і завдання якої є очевидними: нав'язуючи суспільству сприйняття Донбасу як однозначно чужого та ворожого до України й усього українського, прошовхуючи ідею відмови від регіону, активізуючи дезінтеграційні настрої і дії, завадити консолідації нації та сприяти поразці Української держави у війні за Незалежність і Соборність.

На превеликий жаль, російській пропаганді вдалося поширити в українському інформаційному просторі потрібний їй образ «неукраїнського» і «люмпенізованого» Донбасу. Цьому сприяють і розповсюджені в соціальних мережах безвідповідальні висловлювання публічних осіб про Донбас (наприклад, як про «гангрену», яку необхідно рішуче відрізати, «чужу чужину» та ін.).

Натомість ми впевнені, що в українському дискурсі потрібно формувати образ Донбасу як невід'ємної частини України, без реінтеграції якої неможливі ані консолідація української політичної нації, ані Соборна Українська держава. Саме це і є метою виставки під назвою «Донбас»: переPROчитання образу».

У виставці використані матеріали з фондів Центрального Державного архіву громадських об'єднань України, Галузевого Державного архіву СБУ та Державного архіву Донецької області

Ми вдячні за наукові консультації:

Віктору Клочку – доктору історичних наук, професору Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Юрію Полідовичу – кандидату історичних наук, провідному науковому співробітнику Музею історичних кошовностей України – філіалу Національного музею історії України

Володимиру Семистязі – старшому викладачу кафедри історії України Луганського державного університету, голові Луганського обласного об'єднання ВУТ «Просвіта» ім. Тараса Шевченка

Над проектом працювали: Володимир В'ятрович, Ігор Каретніков, Богдан Короленко, Максим Майоров, Володимир Тилішак, Ярослав Файзулін, Вікторія Яременко
Дизайн – Ганна Беркутова Друк – Ганна Бутко

Марченко Марина Григорівна,
вчителька української мови та літератури

Мурал. Авдіївка. 2016 р.

Автор – Гвідо ван Хелтен (Австралія)

Організатори:

УКРІНФОРМ

Історична правда

UA: СУСПІЛЬНЕ МОВЛЕННЯ

СПРЕСО
Український погляд на світ

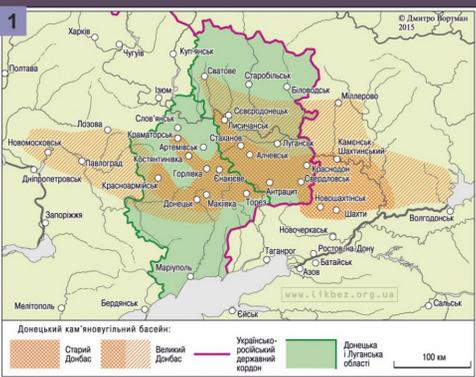

З самого початку існування абрєвіатури «Донбас» це поняття мало суто геологічний зміст – Донецький вугільний басейн. Завдяки його автору – гірничому інженеру Євграфу Ковалевському у широкий обіг (з 1829 року) увійшла згадка про поклади кам'яного вугілля у басейні річки Сіверський Донець

З приходом до влади більшовиків розпочалася радянська топонімічна сфера. Багато старих назв було змінено або наповнено новим ідеологічним змістом. Своєрідною ідеологією став і топонім Донбас, як назва дуже важливого для влади регіону. У 1919 р. було створено Донецьку губернію (з центром спочатку у Луганську, потім – у Бахмуті). До неї увійшли землі, що раніше належали до Катеринославської і Харківської губерній, Облaстi Війська Донського. Ігноруючи природні, економічні, соціальні та історико-культурні особливості територій у складі новоутвореної губернії, влада почала активно нав'язувати суспільству її нову назву – «Донбас». Та це вже був не просто вугільний басейн, а «шахтарський край», «кузня робітничих кадрів», «надійна опора партії». Саме такий, «скалічений ідеологією», офіційний образ Донбасу вщеплювався у масову свідомість. Суспільство звикло до нього, згодом він став сприйматися як природний, а отже, істинний. У 1932 р. було утворено Донецьку область, яку у 1938 р. розділили на Сталінську та Ворошиловградську. Відтоді ідеологічний топонім «Донбас» було закріплено в офіційному дискурсі як загальну назву цієї території. Завдяки ідеологічним маніпуляціям складний і різнобарвний локальний простір постав у масовій свідомості як одноколовий (червоний) соціокультурний моноліт.

Гібридна війна проти України розпочалася з наступу Росії на інформаційному фронті. З метою створення ситуації керованого хаосу, у культурно-світоглядній сфері були реанімовані та оновлені численні радянські міфи та ідеологеми. Ідеологічному топоніму «Донбас» російська пропаганда одразу надала відверто антиукраїнського спрямування.

Російськомовність значної частини міського населення краю в парадигмі гібридної війни була потрактована як його проросійськість та використана для поширення фейку про «історичних співвітчизників», що нібито потребують захисту «под сенью русского міра». Наслідком такого маніпулювання історичною пам'яттю та актуальними політичними настроями стала дезорієнтація певної частини населення регіону.

1. Карта геологічного Донбасу красномовно засвідчує неспівпадіння його меж з адміністративно-територіальними утвореннями у цій частині України

2. Свято «День шахтаря» було складовою офіційного образу радянського «Донбасу»

3. Герб Слов'янська. Срібні ромби символізують солеварні промисли; золотий козацький хрест – козаків, які захищали солеварів і спорудили поселення; кадуцей – торговельну специфіку міста і належність його до Слобожанщини; зелений колір – функцію міста як курорту; срібний сокіл – пісню «Дивлюсь я на небо», автор якої М. Петренко був уродженцем Слов'янська

4. Є. Ковалевський (1790–1867 рр.)

5. Зараз у тренді думка, що раніше Донбас був українським регіоном, але у ХХ столітті його масово заселили росіянами. Дані усіх переписів населення Донецької та Луганської областей свідчать: українці тут завжди переважали

6. Триптих лінографію «Україна». Автор – Володимир Слєпченко

7. Відкриття української школи № 65 у Донецьку. 1990 р.

8. Студенти Луганська на мітингу за єдину Україну. 17 квітня 2014 р.

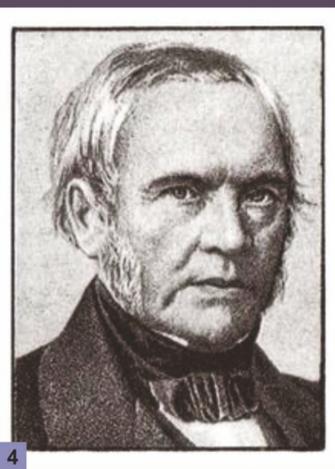
9. Мітинг за єдину та незалежну Україну. Донецьк. 5 березня 2014 р.

10. «За поребрик отойдите!» Це слово увійшло до лексики українців після захоплення 13 квітня 2014 р. російським «спецназом» Краматорського міського відділу міліції

11. Американський конгресмен Уільям Баллард Герд: «Це не сепаратистський рух. Це вторгнення в країну. І коли міжнародне співтовариство називає це сепаратистським рухом, ми підтримуємо версію, яку просувають росіяни. І якщо міжнародне товариство не може навіть називати речі своїми іменами, росіяни перемагають»

5. Питома вага українців на Донбасі

Область/рік	1939	1959	1970	1979	1989	2001
Донецька	59,3%	55,6%	53,1%	50,9%	50,7%	56,9%
Луганська	63,3%	57,8%	54,8%	52,8%	51,9%	58,0%

Гібридний топонім «Донбас»:

зруйнувати не можна перезавантажити

СЛАВА ТРУДУ!

ДЕНЬ ШАХТЕРА
Установлено Указом Президиума Верховного Совета СССР от 10 октября 1947 г. Проводится ежегодно в последнее воскресенье августа.

«ДОНБАС»
ПЕРЕ
PRO
ЧИТАННЯ
ОБРАЗУ

Первісні мисливці та «шахтарі»

Археологам багатьох країн добре відомий «Амвросіївський комплекс» – пізньопалеолітична стоянка первісних мисливців й кістковище майже 1000 зубрів, виявлені поблизу м. Амвросіївки на Донеччині. На сьогодні це одна з найбільших пам'яток тієї доби в Європі, вік якої сягає 20 тисяч років. Подібні кістковища бізонів в місцях колективного полювання відомі також і в преріях Північної Америки. Неповдалі кістковища було знайдено велике крем'яне ручне рубило, виготовлене понад 100 тисяч років тому...

Але давні мешканці краю були не лише вправними мисливцями та майстрами з обробки каменю, а й першовідкривачами його підземного простору. Про це свідчать, зокрема, шахти палеолітичної доби, знайдені біля тієї ж Амвросіївки. Це дві печери (довжина однієї – 25 м, ширина – 8 м, висота – 90 см), прориті у крейдових схилах Широкої Балки. Добували в них кремій, конче потрібний первісній людині для виготовлення знарядь праці. Тодішні гірники вже були обізнані з технікою безпеки – для захисту від обвалів ставили «кріп» – крейдові стовпчики, що збереглися до наших днів.

Робота в крем'яних шахтах забирала багато сил і часу, а значить, вже тоді існували групи «підземних майстрів», які не брали участі у полюваннях, а потрібні їжу та шкури вимінювали на здобутий кремій. На сьогодні на Донбасі виявлено вже більше півсотні гірничих розробок (штольні, кар'єри) епохи пізнього палеоліту.

Давній рудник Картамиш

Гірництво й металургія завжди потребували спеціалізованих знань та навичок, наявність таких виробництв є важливим показником рівня розвиненості давньої культури. Близько 4 тисяч років тому населення донецького Степу вже вмело добувати мідну руду й виплавляти метал. Виявлення археологами у Бахмутській улоговині (охоплює частину Донеччини та Луганщини) 23-х рудників свідчить про існування на цій території потужного гірничо-металургійного центру. Найбільш цікавим серед них є мідний рудник Картамиш біля села Новозванівка на Луганщині. До рудника належать три кар'єри, система підземних виробок, виробничі споруди, ділянки збагачення руди, поселення гірників з ознаками кам'яного будівництва, окремі сакральні об'єкти: культові поховання, жертвні камені, солярні знаки тощо.

Унікальність цього археологічного комплексу зумовлена тим, що він добре зберігся до наших часів. Саме тому його занесено до Державного реєстру пам'яток національного значення України. Спеціалісти говорять про необхідність створення природно-археологічного музею-заповідника «Давній рудник Картамиш» як складової музейного комплексу «Український техноленд».

2

3

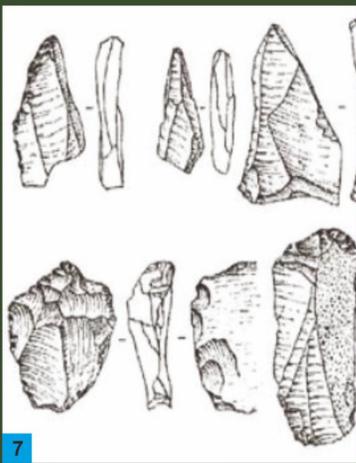
4

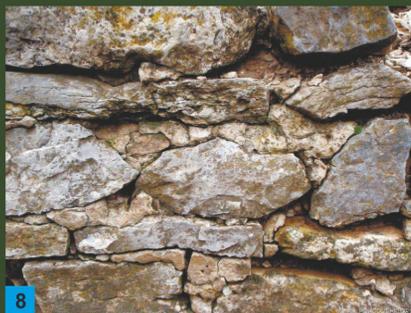
5

6

7

8

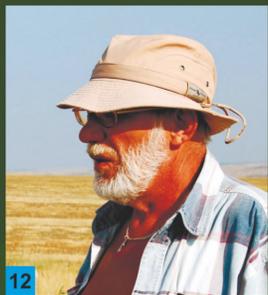
9

10

11

12

Не таке вже й ДИКЕ ПОЛЕ...

Серед широкого загалу доволі поширеною є думка про історичний «Донбас» як знелюднене дике Поле. Натомість археологічні знахідки переконливо свідчать: на цій землі протягом багатьох тисячоліть вирувало людське життя та перетиналися історичні шляхи різних цивілізацій і культур...

1. Казенна Балка поблизу м. Амвросіївки (фотокартка на фоні)

2. Амвросіївське кістковище. Розкопки 1935 року

3. Скелет бізона з Казенної Балки, зібраний амвросіївським хірургом Едуардом Хорьковим

4. Академічна наука інтерпретує цю знахідку як «амвросіївське крем'яне ручне рубило, виготовлене людиною ашельської доби». Натомість Тимур Курт-Доде, автор цікавої роботи «Библия Кафы, или Трезвый взгляд на развитие древнейших обществ и возникновение человека» вважає, що це був наконечник невеликого спису або дротика, і вік його значно менший, ніж 100 тисяч років. Можливо, у цьому питанні крапку ставити зарано?

5. Герб міста Амвросіївки Донецької області. 1999 рік

6. Луганський «Стоунхендж» у променях вечірнього сонця

7. Знаряддя праці з кременю, видобутого у давніх копальнях Широкої Балки

8. Фрагмент кам'яної стіни, що огорожує святилище

9. Горщики з поховань зрубної культури з зображенням «тризубу»

10. Поховання катакомбної культури

11. Залишки татарського мавзолею XV ст.

12. Керівник експедиції на «Мергелевій гряді» – доктор історичних наук Віктор Клочко

Луганський «Стоунхендж»

Ця унікальна археологічна пам'ятка, датована VI тис. до н.е., отримала назву Степанівський курганий комплекс або «Мергелева гряда». Розкопки виявили святилище, викладене обробленими кам'яними плитами й блоками та обмежене кам'яною стіною (завдовжки 300м) з вертикально стоячих плит, і чотири кургани. Дослідження одного з курганів підтвердили попередні припущення, що це не класичний поховальний курган, а багат шаровий культовий комплекс, що складається із залишків кам'яних сакральних і поховальних споруд та жертвоприношень різного часу. Завдяки аналізу попелу у складі ґрунту було з'ясовано, що святилище активно використовувалося протягом IV – II тис. до н.е. племенами, які мешкали неподалік, на березі річки Горілий Струмок. Вони були скотарями, поклонялися Сонцю та Вогню. Використання святилища як обсерваторії та календаря, незважаючи на деякі відмінності, дозволило журналістам порівняти місцеву пам'ятку з англійським Стоунхенджем та закріпити цю аналогію в популярній назві комплексу.

На південно-західному схилі «Мергелевої гряди» було виявлено ще й татарський мавзолей, побудований генуезькими майстрами у XV ст. Виходить, це дивне місце мало сакральне значення для представників різних цивілізацій і культур.

«ДОНБАС»
ПЕРЕ
PRO
ЧИТАННЯ
ОБРАЗУ

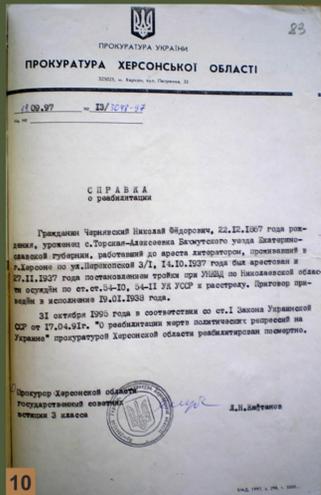
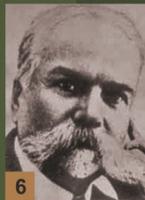
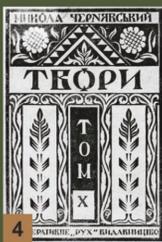
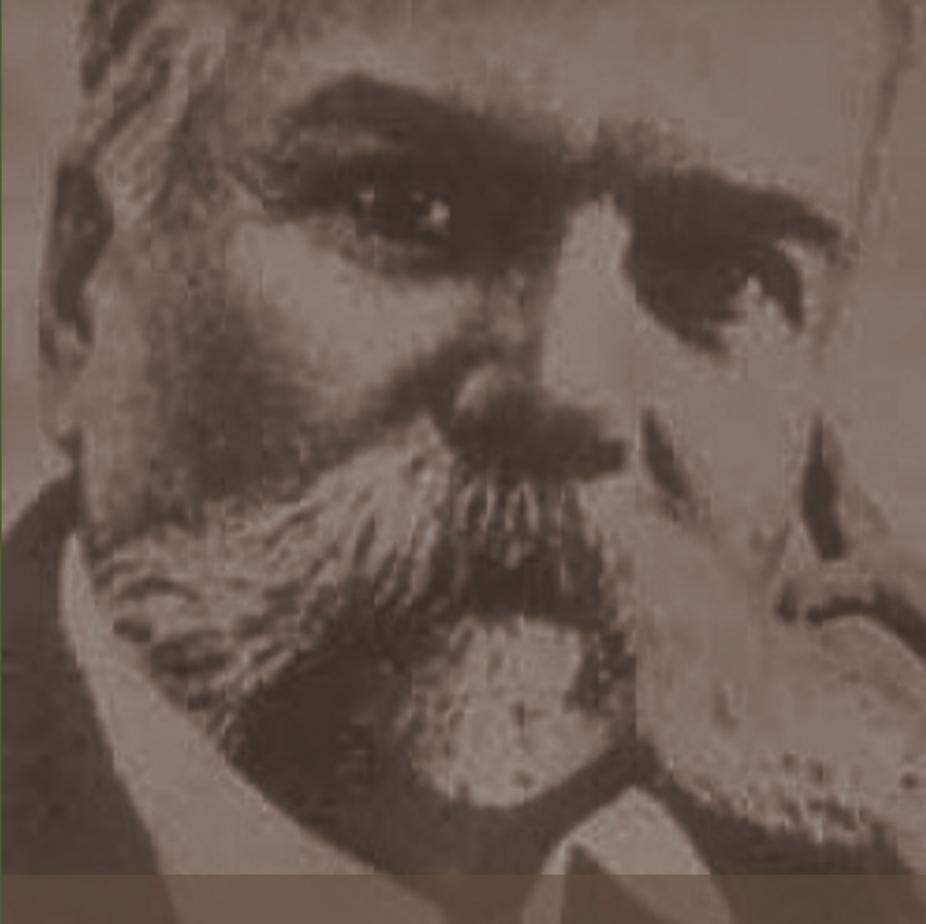
У пожиттєвій долі поета і філософа, прозаїка і драматурга, перекладача, публіциста, критика, видавця, педагога і громадського діяча Миколи Чернявського 2018-й рік має особливе значення. Це 150 років від дня народження і 80 років із часу загибелі. А ще – 120 років публікації його збірки «Донецькі сонети» – першої україномовної книжки на Донбасі

«Донецькі сонети»: самоідентифікація Миколи Чернявського

Народився Микола Чернявський 3 січня 1868 р. в селі Торська Олексіївка Бахмутського повіту Катеринославської губернії (тепер село Шахове Добропільського району Донецької області). Згодом сім'я переїхала до Новобожедарівки Словоносербського повіту (нині Луганська область). Хоч батько мав духовний сан, хліборобська праця була основним засобом до існування сім'ї. Письменник згадував: «Селянська стихія, з віками утвореною хліборобською культурою, оточувала моє дитинство й давала напрямки для мого розвитку – тілесного й духовного». Після початкової школи він здобував освіту у Бахмутській духовній школі, згодом – у Катеринославській духовній семінарії. Закінчивши її, він повернувся до Бахмута, де вчителював протягом дванадцяти років у своїй рідній школі.

Саме в цей час Микола починає дуже непрості пошуки свого людського і творчого «Я», власної національної і культурної ідентичності. Свій глибинний зв'язок з українською землею й українським духом Чернявський вперше відчув серед донецьких степів та мальовничих схилів Сіверського Дінця.

Перші вірші Чернявського були написані російською мовою, але згодом він знищив їх, пояснивши: «То була зрада України. Несвідомо зроблена, але безперечна зрада». Переломний момент стався в його душі під впливом творів Пантелеймона Куліша і Тараса Шевченка: «Ось ті борці, що до їх ти повинен іти! – владно, без вагання сказало моє серце. – Велике й славетне море московське, але воно заливає твій рідний край. Воно вороже твоєму народові. З ним треба боритись, а не посилювати його, примішуючись до його переможних хвиль!»

«Следствием установлено, что Чернявский в прошлом член УПСР, активный украинско-шовинистический деятель. На протяжении длительного времени ведет борьбу с Соввластью за самостоятельность Украины. До последнего времени проводил антисоветскую работу, выражавшуюся в распространении среди населения, а главным образом среди учащихся идей украинского шовинизма за независимую Украину. Высказывал недовольство по отношению к мероприятиям партии и правительства, дискредитировал советских писателей за то, что они восхваляют Советскую Власть. Этим самым Чернявский подтверждает свою враждебность по отношению к советскому строю. Как ближайший друг участника СВУ профессора Вфремова Чернявский продолжительное время поддерживал письменную и личную связь с последним и через него поддерживал связь с лигой писателей за границей, особенно с галицкими писателями, среди которых Чернявский связывается большевиком-троцкистом».

СТЕП
 Все – рідне, знайоме, і все те мені
 Дорожче від раю в чужій стороні.
 Не те, щоб тут врода велика бу ла,
 Кого зачарують бур'ян, ковила?
 Та чую я серцем поезію в них,
 Степах цих широких, пустинях сумних!
 Бо тут всі народи в час свій прийшли,
 Тут скіфи і гуни на волі жили,
 А потім – хозари; татари блукав;
 Козак запорожець кордони блукав.
 І все те – мандрівне, тасмне, мутне,
 І все те й чарує і вабить мене.
 І чую, що дух той живе і в мені,
 Що варварам давнім я, певне, зрідні.

1. «Водою з річки Торця була наповнена купіль моя» (М. Чернявський). Річка Казенний Торць. Сучасне фото
2. М. Чернявський з дружиною та донькою. 1901 рік.
3. М. Чернявський. Фото поч. ХХ ст.
4. Обкладинка десятого тому творів М. Чернявського. 1931 р.
5. Справа № 1737 по звинуваченню Чернявського Миколи Федоровича за ст. 54–10 ч. 1 та 54–11
6. М. Чернявський. 1920–ті рр.
7. Витяг з протоколу № 14 засідання Трійки УНКВС по Миколаївській області від 27 листопада 1937 року
8. В'язні ДПУ 1929 р. у м. Херсоні. Третій зліва – М. Чернявський. Це був його перший арешт
9. Меморіальна дошка М. Чернявського у с. Шахове Добропільського району Донецької області
10. Довідка про реабілітацію
11. Витяг із Справи № 1737
12. Витяг з постанови Трійки УНКВС по Миколаївській області про розстріл М. Чернявського
13. Уривок з вірша «Степ»

У 1895 р. у Харкові було видано першу збірку поезій Миколи Чернявського «Пісні кохання». «Був я тим збірником зачарований, – і взагалі тоді книжка українська не густо появлялася, а такої насолоди, що давав той збірник, то таки не часто доводилося зазнавати. Зразу було знати, що се «поет милостю божою», – згадував про свої враження від неї відомий політичний і культурний діяч Олександр Лотоцький. Та Чернявський був налаштований доволі самокритично: «Я не з тих, що напише вірша і роздимається волом вширш». Він звернувся з листом до Бориса Грінченка, у якому просив висловити критичну оцінку й поради. Отримавши у відповідь конкретні зауваження стосовно мови, Чернявський зізнався: «Мови української пугає я ще не навчивсь. Література великоруська вигодувала мене, то й не диво, що від мене несе москалем. Я болів душою від сього і силвився вибитись на рідну мову». Вже через три роки у Бахмуті було видано другу збірку поета «Донецькі сонети».

Згодом Чернявський переїздить до Чернігова, а у 1903 р. доля закидає його до Херсона. Там він працює у губернському земстві, стає активним членом української громади міста. Навесні 1917 р. письменник очолив товариство «Українська хата» у Херсоні. Початком її діяльності стало проведення 25-тисячної політичної маніфестації на підтримку Центральної Ради. Упродовж усього 1917 р. Чернявський мав тісні зв'язки з її представниками, його хвилювали питання культури й освіти, відродження національної школи.

Вихід 10-ти томного зібрання творів М. Чернявського (1927–1931 рр.) став помітною подією в українській літературі. Але робота на ниві національного відродження і просвіти коштувала Чернявському, як і багатьом іншим, життя. Його заарештовували тричі, арешт 1937 року став для письменника останнім. Як «перекonanого українського буржуазного націоналіста», його розстріляли в ніч з 19 на 20 січня 1938 р.

«ДОНБАС»
**ПЕРЕ
 PRO
 ЧИТАННЯ
 ОБРАЗУ**

Давно стала банальною згадка про 130 націй та народностей, що живуть на Донбасі. І всі вони, відповідно до Конституції, належать до Українського народу. А від їхньої участі у формуванні української політичної нації залежить її майбутнє. То чому ж дискусії про теперішнє й минуле Донбасу розгортаються лише навколо українсько-російського культурного синтезу/протистояння? Адже величезний внесок в освоєння та розвиток цього краю внесли, крім українців й росіян, представники інших етнічних груп, серед яких – греки, німці, євреї

ЕТНІЧНЕ РІЗНОБАРВ'Я українського Донбасу

«Білий птах» Приазов'я

Перші грецькі поселення у Приазов'ї виникли у 1778 р., після примусового переселення російським урядом греків-християн з південного Криму, що був колонізований стародавніми греками у VII ст. до н. е. Нові села часто отримували назви тих місць, які були покинуті в Криму – Мангуш, Сартана, Каракуба, Ялта... Греки принесли на землю Приазов'я свої традиції землеробства і ремісництва, особливості повсякденного життя, побуту і культури. Вони проживали компактно в сільській місцевості, що допомогло їм уникнути асиміляції та зберегти національну самобутність. За даними перепису населення 2001 року, в Україні налічувалося 91,5 тисяч етнічних греків, 77,5 тисяч з яких мешкало в Донецькій області.

Остгейм або «східна Батьківщина»

Саме так називалося село, яке було центром колоній німців – менонітів у Приазов'ї. З кінця XVIII ст. на території Донбасу стали з'являтися німецькі переселенці, що прибували сюди на запрошення російського уряду. Німецькі колонії Нордгейм, Кляйн-Лібенталь, Нойбах, Губенфельд були засновані у Бахмутському повіті, Кіндергейм, Буфергейм, Арбейтергейм – на Луганщині. Загалом на Донбасі існувало понад 700 німецьких колоній. Вони відрізнялися зразковим господарством: красиві доглянуті поселення з брукованими вулицями та освітленням, приголомшливі земельні врожаї. Захищаючи поля від степових вітрів, колоністи насаджували величезну кількість дерев – широченні лісосмуги, що були схожі на справжні ліси. Німецькі колонії жили за принципом самоврядування: найвища влада належала загальним зборам колоністів. Особливістю католицької колонії Грюнталь була унікальна споруда – найвищий у Східній Європі кам'яний храм «Найсвятішого серця Ісуса» (висота 46 м), зруйнований у 1924 році більшовиками.

1. Герб Мангуша, заснованого тюркомовними греками – урумами у 1778 р. Один з елементів герба – білий птах (тюркською – «мангуш»)
2. Фестиваль «Мега Йорти» («Велике Свято»), смт Малоянисоль, Донецька область
3. Національна грецька боротьба «Куреш»
4. Старий цвинтар німців – менонітів на Донеччині
5. Синагога в Юзівці. 1888 р.
6. Надгробний камінь старого єврейського цвинтаря у Маріуполі
7. Продукція заводу сільськогосподарських машин Якова Нібура у німецькій колонії Нью-Йорк (з 1951 – смт Новгородське) на Донеччині. Фото поч. XX ст.
8. Хоральна синагога у Луганську. Фото поч. XX ст.
9. Єврейське свято Ханука у Донецьку. 2013 рік

1

2

3

4

5

9

6

8

7

«Штетл» Бахмут

Історики вважають, що вперше євреї з'явилися у Приазов'ї наприкінці I – на початку II століття н.е. Це була група ремісників і торговців, що спеціалізувалися, зокрема, на продажу зброї з дамаської сталі. Активна єврейська колонізація Донбасу почалася значно пізніше – з кінця XVIII століття, коли на відведені російським урядом землі дозволили переселятися євреям із західних губерній імперії. У Маріупольському повіті вони заснували селища Хлібодарівку, Рівнопілля, Затишшя. Починаючи з середини 1880-х років євреї склали вже від 15 до 25 відсотків населення Донбасу. Найбільшою була єврейська громада Бахмута, де з 20 тисяч населення 6 тисяч були євреями. Вони відігравали значну роль у житті не лише свого «штетла» («містечка» – у перекладі з їдиш): будували заводи, залізниці, парові млини, засновували банки і типографії, відкривали училища, володіли магазинами, аптеками, броварнями. Динамічний і багатонаціональний Донбас приваблював євреїв навіть попри погроми. Так, у 1864 р. у Луганську проживало 156 євреїв, а у 1917 р. – 4554 чоловіка, або 20% жителів. Попри асиміляцію значна частина єврейства Донбасу зберігала вірність юдейським національно-культурним традиціям. У містах діяли синагоги, існували єврейські кладовища.

«ДОНБАС» ПЕРЕ ПРО ЧИТАННЯ ОБРАЗУ

Образ «пролетарсько-більшовицького та неукраїнського Донбасу», що став витвором радянсько-російської пропаганди, спокушає деяких істориків інтерпретувати цей край за часів Української революції як простір, у якому «не було хоча б зародкових форм українського національного руху»

«ЗА ВОЛЮ НАШИХ СТЕПІВ»

(до 100-річчя Української революції 1917 - 1921 рр.)

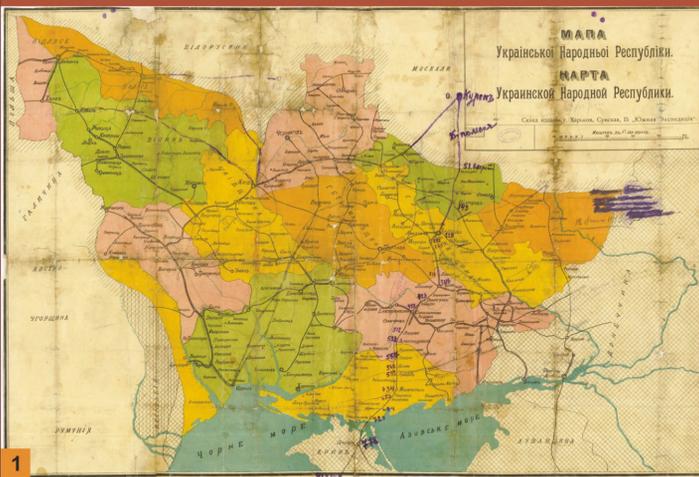
Вільнокозацький рух

Одразу після початку революції у Донецькому районі (так часто тоді називали ці терени) стали виникати осередки українських політичних партій та громадських організацій. Навесні – влітку 1917 р. Центральна Рада створила у Бахмуті, Луганську, Маріуполі свої повітові ради, які спиралися на українізовані військові частини та загони Вільного козацтва. Ці добровільні формування виникли за ініціативою самих козаків. В умовах зростання громадського безладу та бандитизму, «для оборони вольностей українського народу і охорони ладу», та на противагу Червоній гвардії, створювалися загони і повітові осередки Вільного козацтва.

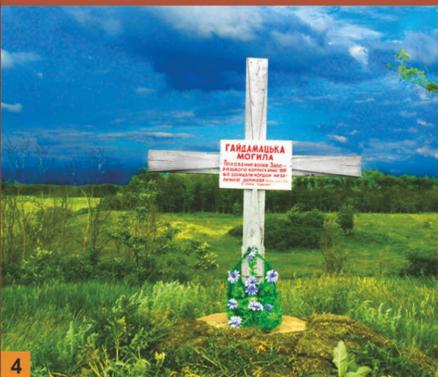
Не дивно, що політичний український рух мав найбільшу кількість своїх прихильників на землях, що колись належали слобідським та запорозьким козакам. У Бахмутському, Луганському, Слов'янсько-Сербському повітах постановили «негайно заводити вільне козацтво, тому що без нього нема людям життя». Більшовики намагалися організувати, як противагу Вільному козацтву, сільську Червону гвардію, однак їх зусилля тоді не дали вагомих результатів.

Осередки Вільного козацтва виникали не тільки у селах, а й у багатьох містах. Одним з найпотужніших робітничих центрів, де ширилися ідеї вільнокозацького руху, був Маріуполь. Там у вересні 1917 р. на заводах «Нікополь» і «Провіданс» почали створювати осередки цієї організації. У Луганську був сформований робітничий полк Вільного козацтва чисельністю 800 осіб, який найактивніше підтримували залізничники. Загін вільних козаків був створений у Лисичанську.

Під час першої війни з більшовицькою Росією загони вільних козаків чинили збройний опір окупантам. Наприкінці грудня 1917 р. вони отримали поразку, але згодом взяли активну участь у поверненні українських земель за допомогою німецьких військ у квітні 1918 р.

1

4

5

6

7

8

9

11

10

Чи вже не пора

Чи вже не пора перестати так гризтись,
бо зіронька волі захмарилась вже,
Нам треба єднатись і з ворогом битись,
що з сміхом кайдани нам знову кує.
Ой, встаньте, ой, встаньте, вже хмари несуться
і смерть вони зіроньці волі несуть.
Чи чуєте, плаче земля там, де б'ються,
де кров за Україну червону ллють...
Ой, встаньте. Вже близько ворожача сила,
вона вже підходить до нас.
Нехай того зразу захопить могила,
хто спить в цей сумно-злий час.
Чи вже не пора перестати так гризтись,
бо зіронька волі захмарилась вже,
Нам треба єднатись і з ворогом битись,
що з сміхом кайдани нам знову кує.

12

1. Мапа Української Народної Республіки. 1918 р.

2. Будинок Бахмутської повітової земської управи, над яким у листопаді 1917 р. було піднято український національний прапор

3. Вступ 1-го Українського козацького полку ім. гетьмана Петра Дорошенка до Бахмута. Квітень 1918 р.

4. Гайдамацька могила – поховання воїнів Запорозького корпусу Армії УНР, що захищали кордони України. Село Можняківка. Луганська обл.

5. Пам'ятний знак у с. Сріблянка Бахмутського району Донецької області на колишній садибі, де народилися брати Микита та Микола Шаповали – видатні діячі УНР

6. Микита Шаповал (1882 – 1932 рр.) – член Центральної Ради, міністр Уряду УНР, співавтор IV Універсалу, один із засновників соціологічної науки

7. Микола Шаповал (1886 – 1948 рр.) – український військовий діяч, генерал-хорунжий армії УНР

8. Агітаційний плакат часів УНР. Художник – Богусь Шипілік. 1917 р.

9. Володимир Сікевич (1870 – 1952 рр.) – український військовий діяч, генерал-хорунжий Армії УНР. У квітні 1918 р. Слов'янська група під командуванням В. Сікевича звільняла Донеччину від більшовицької окупації

10. Поштова марка з надруком державного герба УНР Тризуба і відтиском поштового штемпеля міста Бахмута. 1918 р.

11. Погруддя Микити Шаповала, встановлене у 1993 р. на подвір'ї школи в с. Сріблянка

12. Вірш В. Сосюри зі збірника «Вільні думки»

2

3

«Вільні думки»

Епіцентром українського руху над Донеччині був повітовий Бахмут. Спроба Тимчасового уряду відділити у серпні 1917 р. Харківську, Катеринославську та Херсонську губернії від України викликала хвилю обурення серед національно – свідомого загалу. Повітова газета «Нова Рада» опублікувала резолюцію, в якій йшлося: «Бахмутська Українська Повітова Рада протестує проти вилучення Катеринославщини з автономної української території. Поступитися в цій справі не можна, і ми будемо продовжувати революційно-національну боротьбу за волю наших степів, политих кров'ю наших дідів – запорожців, до цілковитої перемоги».

У вересні 1917 р. Український з'їзд Бахмутського повіту ухвалив рішення про підтримку Центральної Ради у боротьбі за автономію України. Коли Рада своїм III Універсалом проголосила утворення УНР, до складу якої увійшли Катеринославська та Харківська губернії, над будинком Бахмутської повітової земської управи вперше було піднято жовто-блакитні національні прапори, свято завершилося парадом і мітингом. У січні 1918 р. у Бахмуті побачив світ перший і єдиний номер українського літературного журналу «Вільні думки». Його підготували та видали члени гуртка української шкільної молоді за редакцією Гната Побігайла. У журналі були опубліковані вірші Володимира Сосюри, який навчався тоді у сільськогосподарській школі при станції Яма (зараз – м. Сіверськ Донецької області). На жаль, вірш «Чи вже не пора», що був своєрідним риторичним питанням молодого поета до українців, і 100 років по тому не втратив своєї трагічної актуальності.

«ДОНБАС» ПЕРЕ ПРО ЧИТАННЯ ОБРАЗУ

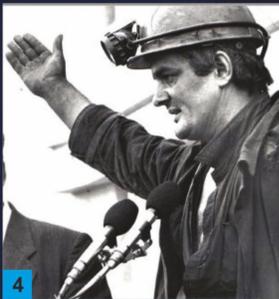
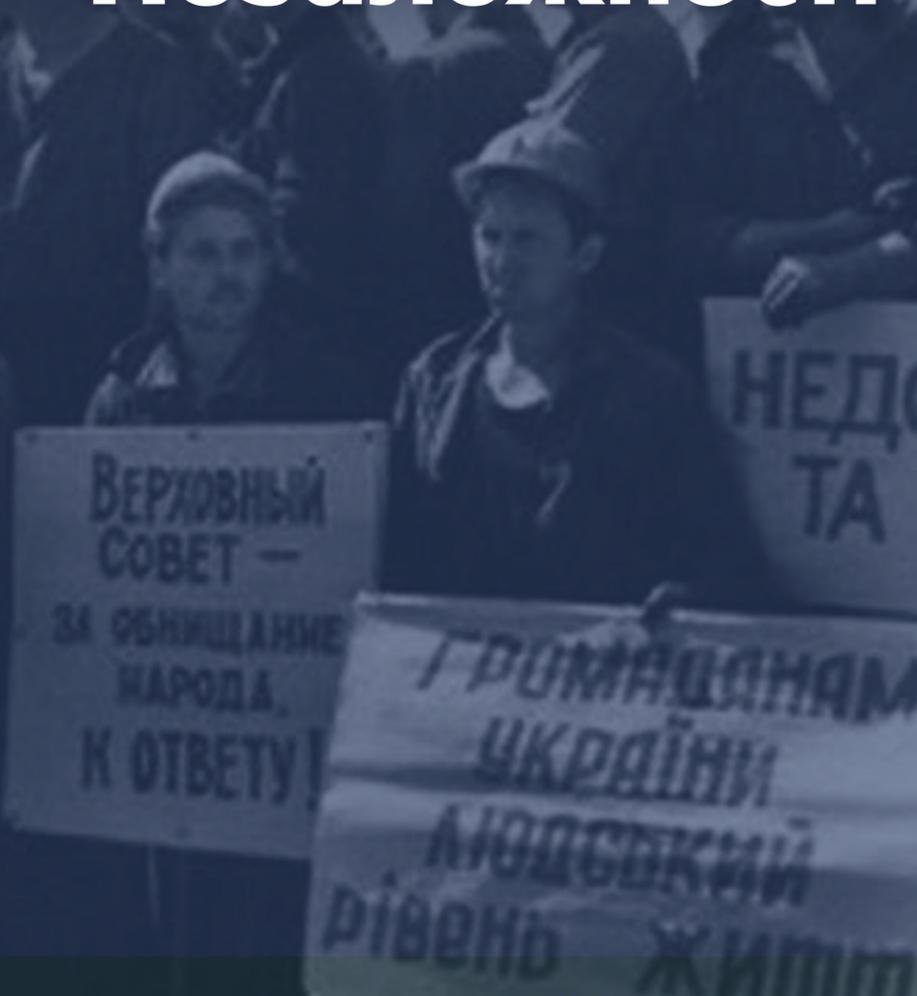
На порубіжжі 1980-х – 1990-х років Донбас зробив гідний внесок у набуття Україною Незалежності. Корпоративні інтереси шахтарів збіглися тоді з інтересами національно-демократичних сил, і шахтарські страйки стали важливим чинником розвалу СРСР та постання суверенної Української держави

ЗА КРОК ДО Незалежності

Невдоволення шахтарів загостренням соціально-економічних проблем та неспроможністю союзного і республіканського керівництва їх вирішити було головною причиною страйку, який стихійно розпочався 15 липня 1989 р. на шахті Ясинуватська – Глибока в Макіївці Донецької області. Його підтримали на інших підприємствах, і 25 липня по всій Україні страйкувало вже до півмільйона гірників. Страйк, що почався з виголошення економічних вимог, швидко переріс у багатьох містах у політичний. У м. Стаханові Ворошиловградської області страйкарі виступили за відставку місцевого партійно-радянського керівництва, негайне скликання позачергового пленуму міськкому партії та сесії міськради. Шахтарі змусили піти у відставку кожного третього директора шахти, багатьох партійних і радянських керівників. На кінець липня 1989 р. владі вдалося вгамувати страйковий рух на Донбасі, пообіцявши виконати вимоги гірників. Одним з важливих результатів шахтарських страйків стало ухвалення 3 серпня 1989 р. Верховною Радою УРСР Закону «Про економічну самостійність України».

Перший Всесоюзний з'їзд шахтарів, що проходив у червні 1990 р. у Донецьку, висловив недовіру вже не лише уряду, а й правлячій партії, відкрито заявивши, що КПРС не є партією, яка відображає інтереси робітничого класу. Оголошений шахтарським з'їздом страйк 11 липня, який підтримали демократичні сили всієї України, показав значне зростання робітничого руху. Страйкарі вимагали департизації виробництва, правоохоронних органів, армії, націоналізації власності Компартії. Показовою була вимога негайного прийняття Верховною Радою УРСР Декларації про державний суверенітет України. Це вже був рух робітників не в рамках системи, а проти неї як такої.

Декларація про державний суверенітет України 16 липня 1990 р. дала поштовх для об'єднання всіх демократичних сил республіки в їхньому прагненні реалізувати задекларовану мету. І шахтарські страйками і національно-демократичні партії виступали за самовизначення України.

ВІДОМОСТІ									
Результати референдуму 1 грудня 1991 року									
№	Регіон	Відсоток «Так»	Відсоток «Ні»	Відсоток «Немає відповіді»					
1	Донецька	83,90	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
2	Луганська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
3	Дніпропетровська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
4	Закарпатська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
5	Львівська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
6	Тернопільська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
7	Хмельницька	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
8	Вінницька	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
9	Черкаська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
10	Київська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
11	Чернівецька	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
12	Харківська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
13	Дніпропетровська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
14	Луганська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
15	Донецька	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
16	Львівська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
17	Тернопільська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
18	Хмельницька	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
19	Вінницька	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
20	Черкаська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
21	Київська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
22	Чернівецька	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
23	Харківська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
24	Дніпропетровська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
25	Луганська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
26	Донецька	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
27	Львівська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
28	Тернопільська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
29	Хмельницька	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
30	Вінницька	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
31	Черкаська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
32	Київська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
33	Чернівецька	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
34	Харківська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
35	Дніпропетровська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
36	Луганська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
37	Донецька	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
38	Львівська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
39	Тернопільська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
40	Хмельницька	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
41	Вінницька	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
42	Черкаська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
43	Київська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
44	Чернівецька	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
45	Харківська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
46	Дніпропетровська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
47	Луганська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
48	Донецька	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
49	Львівська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
50	Тернопільська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
51	Хмельницька	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
52	Вінницька	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
53	Черкаська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
54	Київська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
55	Чернівецька	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
56	Харківська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
57	Дніпропетровська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
58	Луганська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
59	Донецька	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
60	Львівська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
61	Тернопільська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
62	Хмельницька	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
63	Вінницька	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
64	Черкаська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
65	Київська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
66	Чернівецька	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
67	Харківська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
68	Дніпропетровська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
69	Луганська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
70	Донецька	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
71	Львівська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
72	Тернопільська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
73	Хмельницька	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
74	Вінницька	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
75	Черкаська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
76	Київська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
77	Чернівецька	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
78	Харківська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
79	Дніпропетровська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
80	Луганська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
81	Донецька	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
82	Львівська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
83	Тернопільська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
84	Хмельницька	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
85	Вінницька	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
86	Черкаська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
87	Київська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
88	Чернівецька	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
89	Харківська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
90	Дніпропетровська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
91	Луганська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
92	Донецька	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
93	Львівська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
94	Тернопільська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
95	Хмельницька	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
96	Вінницька	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
97	Черкаська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
98	Київська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
99	Чернівецька	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
100	Харківська	83,86	12,58	3,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

- 1, 2 Страйк шахтарів Донбасу. 1989 р.
3. «Повсякдення» літа 1989 року – шахтарі на площі біля Донецького обкому КПУ
4. Виступ активіста Донецького Крайового Руху Л. Купчанка на загальних зборах Ради трудового колективу шахти ім. Засядька. 1991 р.
5. В. Чорновіл з робітниками шахти ім. Поченкова в Макіївці
6. «З бараків соцтабору до квартир європейського дому». Мітинг за незалежність України у Луганську. 1990 р.
7. Донеччани у «живому ланцюзі» 21 січня 1990 р.
8. Результати Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р.
9. Гірники донецької шахти «Ліди́вка» під час страйку
10. Донецьк. Дні пам'яті В. Стуса. 01.09.1990 р.
11. Вимоги страйкарів

1 березня 1991 р. розпочався загальний страйк донецьких шахтарів, до якого приєдналися робітники вугільних підприємств з інших регіонів України. Серед основних політичних вимог шахтарів Донбасу було надання конституційного характеру Декларації про державний суверенітет України. «Ми вже не просимо, а вимагаємо, – говорив робітник шахти ім. О. Стаханова О. Нагорний, – відставки М. Горбачова і розпуску парламенту. Ми хочемо тепер незалежності України, власної Конституції, власної банківської системи». Страйком цієї шахти звернувся до населення Галичини із закликом об'єднати дії у боротьбі за реальний суверенітет. Аналізуючи участь шахтарів у політичних акціях 1991 р., львівський журналіст В. Терещук писав: «Як це не дивно, сьогодні шахтарські колективи стали головними носіями ідеї нашої незалежності. За кілька тижнів Донбас українізувався так, що львів'яни, на мою думку, ризикують втратити пальму першості у національно-визвольному русі».

У Всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991 р. взяли участь 76,73% виборців на Донеччині та 80,65% на Луганщині. На питання «Чи підтверджуєте Ви «Акт проголошення незалежності України?» 2 481 157 (83,90%) осіб в Донецькій області та 1 410 894 (83,86%) в Луганській відповіли «Так». «Ні» сказали 12,58% учасників референдуму на Донеччині та 13,41% на Луганщині. Це більше, ніж на заході та в центрі України, але занадто мало, щоб говорити про нібито традиційну «антиукраїнськість» населення українського Дон

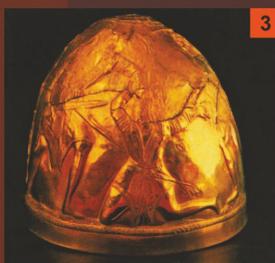
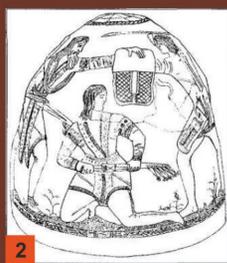
ЗАГАДКОВИЙ СКІФСЬКИЙ «ШОЛОМ» (до 30-річчя унікальної знахідки)

У першому тисячолітті до нашої ери територія донецького Степу входила до складу кочової імперії Велика Скіфія – першого державного утворення на території сучасної України. На землях нинішніх Донецчини та Луганщини проживали найбільш могутні племена царських скіфів. Скіфи залишили по собі не лише знамениті кургани та «звіриний стиль» у мистецтві, статуї «кам'яних баб» і топоніми (назва річки Донець і, відповідно, Донецького басейну походить від скіфського «дон»–вода, ріка), а й багато загадок, не всі з яких (поки що?) сучасній людині вдалося розгадати.

У липні 1988 року новобудовна експедиція Донецького державного університету (науковий керівник – Алла Моруженко, начальник – Дмитро Кравець) проводила розкопки скіфського кургану Передерієва Могила біля с. Зрубне Шахтарського району Донецької області. Як і очікували, поховання IV ст. до н. е., виявилось пограбованим ще давніми «шукачами скарбів». Тому цілковитою несподіванкою для археологів став предмет, який із земляного насипу вибрав та розрізав ножом скрепер. За більше ніж століття розкопок курганів на Донбасі це була найцікавіша та найцінніша знахідка. Золотий виріб із зображенням скіфських воїнів отримав умовну назву «шолом» і був відправлений на реставрацію у Римсько-германський музей м. Майнца (Німеччина). Цей унікальний шедевр скіфсько-античного мистецтва визнано археологічною знахідкою світового значення та передано на зберігання до Музею історичних коштовностей України у Києві.

Поверхня шолому майстерно вкрита зображеннями, виконаними у техніці тиснення та карбування. Спеціалісти-скіфологи розглядають їх як джерело цінної інформації про життя скіфів через те, що усі зображення вирізняються чіткою деталізацією, оскільки викарбувані фігури за розміром є вдвічі більшими, ніж на відомих до цього часу виробках – висота стоячих воїнів сягає 15 сантиметрів. На шоломі чудово проглядаються риси облич, зачіски, елементи одягу з характерним фасоном та орнаментом, деталі зброї, фахівець може навіть розпізнати види трав та квітів.

На головному уборі в реалістичній манері зображений бій, за участю двох дорослих бородатих скіфів і чотирьох юнаків, розділених на дві композиційні групи. Згідно з однією з гіпотез, зображені сцени пов'язані з легендою про битву старих і молодих скіфів, викладеною грецьким істориком Геродотом.

1. Золотий «шолом» з Передерієвої могили. Має куполоподібну форму, на верхівці є невеликий круглий отвір. Висота – 18,2 см, діаметр нижньої частини – 16,5 см, вага – 607,59 г. На поверхні виробу виявлено пластину (2,5x2,4 см) із мініатюрними заклепками, що свідчить про його ремонт і в давнину

2. Малюнок «шолому» із зображенням першої композиційної групи

3. Скіфський «шолом» – друга композиційна група

4. Кургани донецького Степу

5. Частина «Скіфської композиції» – бронзова копія скіфського «шолому». Донецьк. Театральний сквер

6. Частина «Скіфської композиції» – бронзова копія кам'яної статуї скіфського воїна в повному бойовому обладунку VI ст. до н. е. (знайдена в селі Ольховчик Шахтарського району Донецької області)

7. Частина «Скіфської композиції» – бронзова копія пекторалі

8. Фрагмент зображення одного з старших воїнів, викарбуваних на «шоломі»

9. Карта Скіфії

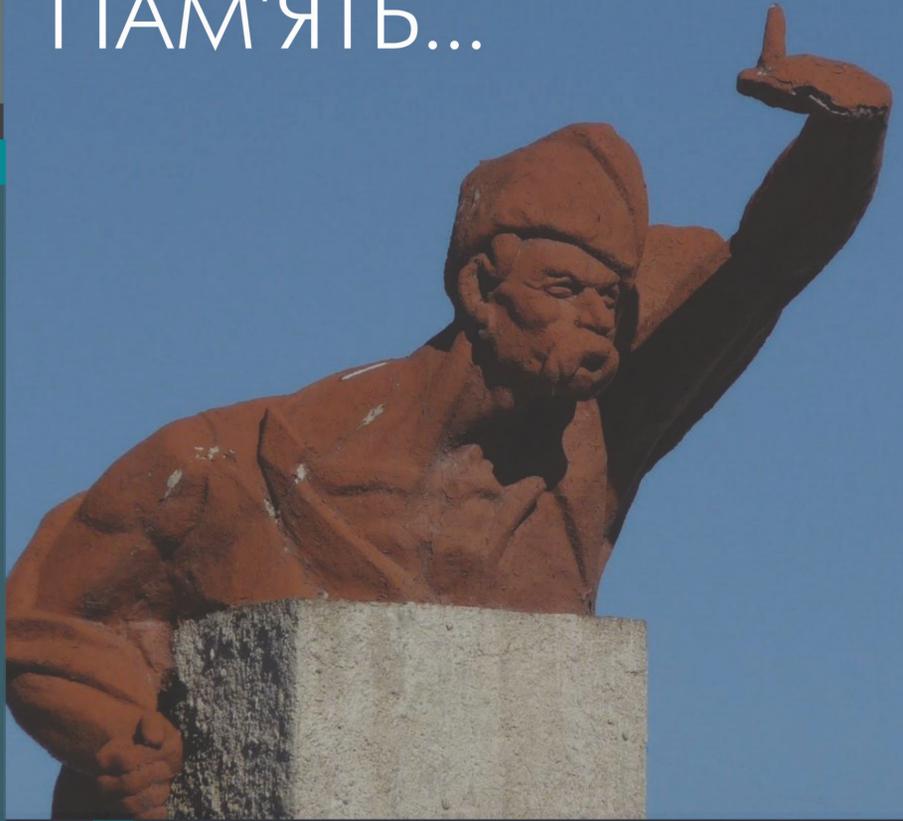
10. Скіфський меч V ст. н.е., знайдений під Слов'янськом Донецької області

11. «Вартовий степу». Художник В. Слєпченко

Хоча знахідка з Передерієвої Могили отримала назву «шолом», спеціалістам поки що не вдалося до кінця з'ясувати справжнє призначення цього шедевру стародавньої торевоїки. Існують різні версії: шолом, наверхшя парадного головного убору, ритуальний посуд для розливання по землі вина, що символізувало поклоніння підземним богам і навіть ковпак для скальпів вбитих ворогів... Отже, це або церемоніальний головний убір, або предмет ритуального використання. Наразі невідомо також, кому саме – чоловіку або жінці – міг належати цей предмет. Пошуки вірної відповіді на скіфську «загадку» з донецької землі тривають.

У 2003 р. у Театральному сквері Донецька була встановлена «Скіфська композиція», авторами якої є скульптори Юрій Балдін і Володимир Кисельов. Композиція складається з трьох бронзових копій відомих творів скіфського мистецтва, знайдених на території України. Це – пектораль, фігура воїна та скіфський «шолом».

Козацький край. ПАМ'ЯТЬ...

У суспільстві давно сформувалася стереотип Донбасу як «шахтарського краю». Було б добре, якби у масовій свідомості українців затвердилося історичне уявлення про цей простір і як про «козацький край». Адже, починаючи з кінця XVI – першої половини XVII століття, територія сучасної Донеччини і Луганщини освоювалася саме козаками: запорозькими, донськими та слобідськими

Козацька висота

«Де Савур-могила, широка долина,
Сизий орел пролітає,
Славне Військо Запорозьке,
Як мац, процвітає»

У XVI столітті на цьому кургані був козацький сторожовий пост. Довгі роки українці пов'язували Савур-могилу саме з козацтвом та зберігали пам'ять про неї в історичних піснях («Ой, Морозе, Морозенку», «Ой, не знав козак і не знав Супрун»), «Де Савур-Могила, широка долина», думах («Дума про втечу трьох братів з Азова»), поезіях («Іван Кучерявий» М. Петренка, «Савур-Могила» М. Чернявського та ін.). У 1936 р. уряд УРСР оголосив Савур-могилу пам'яткою старовини й українського героїчного епосу, а територію висоти було взято під охорону держави. На цьому тоді і завершилася її «меморіалізація».

Влітку 1943 р., під час Донбаської наступальної операції, внаслідок двох місяців кривавих боїв, ціною величезних людських втрат, радянським військам вдалося взяти цю стратегічну висоту. У 1967 р. на Савур-могілі було відкрито меморіальний комплекс, який перетворив її на офіційне місце радянської історичної пам'яті.

Та козацьке минуле Савур-могили не давало спокою любителям історії рідного краю. Донецький скульптор Павло Гевеке, за підтримки української громади, прагнув увіковічнити пам'ять про козаків у монументі біля підніжжя легендарної висоти. Автор вже зробив макет символічної скульптурної композиції, але не судилося...

Під час російсько-української війни у 2014 році за Савур-могилою знову точилися запеклі бої. Після артилерійських обстрілів пам'ятний монумент на висоті був зруйнований вщент. Зараз ця територія є тимчасово окупованою, але що буде потім, після нашої Перемоги? Яким має стати монумент, що увічніть подвиг усіх поколінь українців, які боронили рідну землю від ворога: козаків, радянських бійців, воїнів нинішньої війни за Незалежність?

1. Макет пам'ятника «Козак Морозенко» для Савур-могили, створений П. Гевеке. На ньому зображено фігуру козака на коні, який шаблею перерубає татарський аркан. Після смерті скульптора збереглося лише одне фото макета цього пам'ятника

2. Меморіальний комплекс на Савур-могілі. 1967 рік.

3. Павло Гевеке (1908–2006 рр.) – донецький скульптор

4. Селидове, за переказами, заснував козак Селід. На згадку про нього на в'їзді до міста у 1978 р. встановлено пам'ятник «Козацький сторожовий пост». Автор – Павло Гевеке. Це перший на Донеччині пам'ятник українському козацтву

5. Пам'ятний знак на честь Кальміуської паланки Війська Запорозького у Маріуполі

6. Пам'ятник запорозьким кобзарям. Селидове, берег річки Солоні. 1987 р. Автор – Павло Гевеке.

7. Ювілейна монета НБУ, присвячена 500-літтю виникнення українських козацьких поселень на території нинішніх Донецької і Луганської областей, які згодом утворили Кальміуську паланку Війська Запорозького Низового

8. Пам'ятник Джону Г'юзу. Донецьк. 2001 р. Скульптор – Олександр Скорих

9. Паланковий устрій Вольностей Війська Запорозького (1734–1775 рр.). Кальміуська паланка

10. Село Макарів Яр (колишнє Пархоменко), Луганська область. У 1738 р. на цих землях оселився відставний запорозький козак Макар Безродний. Саме тоді село стали називати Макаровим Яром

11. Місто Сватове на Луганщині. З 1660 по 1825 рр. – козацька слобода Сватова Лучка

1

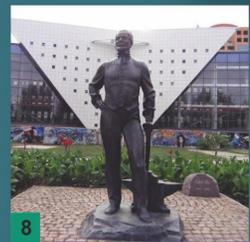
2

7

6

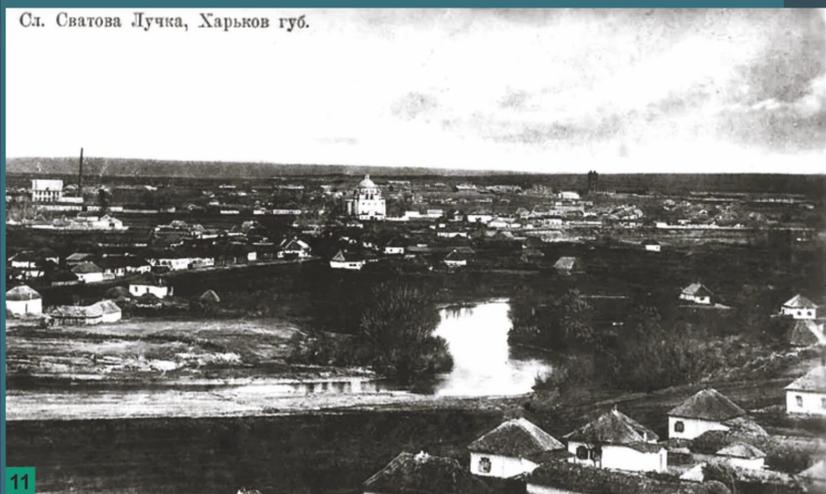
8

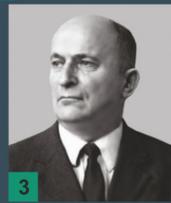
9

10

11

3

4

5

Де стояти Г'юзу?

Рішення про встановлення у центрі Донецька пам'ятника «засновнику Юзівки» викликало наприкінці 1990-х років гарячу дискусію серед науковців та громадських активістів. Краєзнавці, що добре розумілися на козацькій «передісторії» міста, вважали правильним та історично справедливим поставити пам'ятник Джону Г'юзу на території металургійного заводу або при будинку, в якому той мешкав. Вони стверджували, що взагалі треба переглянути офіційну дату (1869 р.) заснування Донецька, з огляду на те, що, майже за два століття до прибуття відомого валлійця, тут був козацький зимівник, з якого у XVIII столітті виросла Олександрівська слобода.

Вже наприкінці XVII століття (у документах згадується 1690-й р.) у верхів'ях річки Кальміус, в урочищі Олександрівка, осідали зимівниками й хуторами запорозькі козаки. Внаслідок ліквідації царським урядом Січі землі у межах сучасного Донецька (колишні зимівники) у 1779 р. дісталися нащадку ізюмського козацького полковника поручику Євдокиму Шидловському, якому козаки, що тут жили, «підсобили осадити, офундувати слободу Олександрівку, населити її народом сімейним, розпланувати, забудувати її».

Після 1820 р., коли в Олександрівці відкрили поклади кам'яного вугілля, тут з'явилися дрібні шахти («дудки»), де розроблялися тільки верхні пласти. Цікаво, що місце, на якому згодом був побудований металургійний завод, визначив ще до появи тут Г'юза відомий гірничий інженер А. Мевіус. Він писав, що завод можна поставити в Олександрівці не далі як за версту від вугільної копальні, щоб дешево було постачати підприємству вугілля, руду, а саме село зручне для проживання робітників.

Добре, що у Донецьку є пам'ятник Джону Г'юзу – людині, яка зробила величезний внесок у промисловий розвиток цілого краю. Але він тут розпочинав не «з нуля», не серед голого степу «Дикого Поля». То чи варто нам у своїх меморіальних практиках забувати про історичну першість тих, хто свого часу освоював цей простір, роблячи його придатним для людського життя – засновників та мешканців козацьких зимівників і слобід?

«ДОНБАС»
ПЕРЕ
PRO
ЧИТАННЯ
ОБРАЗУ

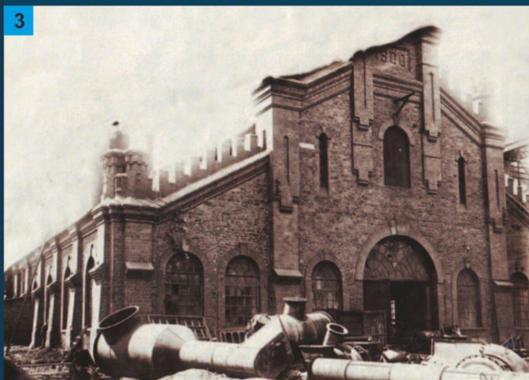
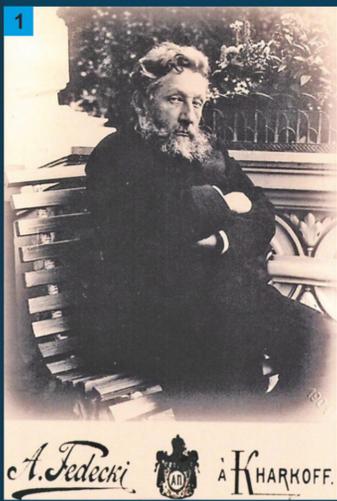
Розмах та результати фінансово-промислової діяльності Олексія Алчевського ставлять його в один ряд із найбільш дієвими постатями українського відродження. Банкір, фінансист-реформатор, промисловець, засновник гірничих і металургійних підприємств на Донбасі, меценат – своєю діяльністю він закладав економічні й культурні підвалини у розвиток майбутнього України

Модернізатор українського життєвого простору

Алчевському вперше у напівфеодальній імперії вдалося створити класичну (у сучасному розумінні) промислово-фінансову групу, яка об'єднала банки, вугільні шахти, рудники з видобутку залізних руд, металургійні заводи, транспортні компанії. Унікальність цієї корпорації полягала в тому, що всі її установи й підприємства були створені «з нуля» і постали у донецькому степу завдяки організаційному таланту О. Алчевського.

Перші кроки його промислової діяльності були пов'язані з вугіллям. Геологічні розвідки, організовані Алчевським, проводилися у Слов'яносербському і Бахмутському повітах. Відомо, що спроби видобутку вугілля неподалік Бахмута розпочалися задовго до Алчевського, але лише за його участі вони досягли промислового рівня. У 1879 р. О. Алчевський заснував «Олексіївське гірничо-промислове товариство», яке з часом стало потужним підприємством із продуктивністю близько 60 млн пудів вугілля та коксу на рік (12–14% від загального видобутку вугілля в імперії).

На початку 90-х років XIX століття Алчевський ініціює і фінансує створення двох потужних металургійних підприємств: «Донецько-Юр'ївського металургійного товариства» (нині Алчевський металургійний комбінат) і, спільно з бельгійцями, «Товариства «Русский Провиданс» (нині Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча). Для забезпечення цих заводів сировиною Алчевський започатковує «Південне Гірничопромислове товариство», що орендує рудні поля в районі Кривого Рогу і Керчі, та розгортає масштабний видобуток залізної руди. За кілька років вартість акцій гірничо-металургійних компаній Алчевського збільшилася вчетверо і він посів впливове місце серед найбагатших промисловців імперії.

1. Олексій Кирилович Алчевський (1835 – 1901 рр.)
2. Акція Донецько-Юр'ївського металургійного товариства (ДЮМТ), 1895 р.
3. Чавуноливарний цех заводу ДЮМТ (Алчевський металургійний комбінат), 1900 р.
4. Мешканки селища Юр'івка (зараз – м. Алчевськ). Початок XX століття
5. Герб міста Алчевськ Луганської області, затверджений у 1993 р.
6. Перший у світі пам'ятник Т. Шевченку (скульптор В. Беклемішев) було встановлено у 1881 р. у Харкові в садібі Алчевських
7. Народна школа, відкрита Христіною Алчевською в 1879 р. у селі Олексіївка (зараз це частина смт Михайлівка Перевальського району Луганської області). В ній вчителював Борис Грінченко. Зараз – Меморіальний музей Б. Грінченка
8. Олексій Кирилович та Христіна Данилівна Алчевські мали велику родину, в якій було шестеро дітей: Дмитро, Григорій, Ганна, Микола, Іван та Христіна
9. «Просвітителька народу», «багатійка, що навчила Східну Україну писати», Христіна Данилівна Алчевська (1841–1920 рр.) – дружина О. Алчевського, педагог-просвітитель, публіцист, засновниця методики навчання грамоті дорослих, опікувалася організацією і роботою недільних шкіл, відкритих на кошти чоловіка, віце-президент Міжнародної ліги освіти
10. Борис Грінченко (1863 – 1910 рр.) – український письменник, педагог, етнограф, публіцист, громадсько-культурний діяч. Укладач чотиритомного тлумачного «Словаря української мови»
11. Родина Алчевських. Онук чумака, Олексій Алчевський у дитинстві проїхав з дідом пів-України. З тих часів запали в душу хлопцеві українська природа і українське слово. Українська була мовою спілкування та листування в родині Алчевських поряд з російською

Економічна криза початку XX століття позначилася і на промисловості Донбасу. Алчевський був чи не єдиним власником, який у кризу не звільняв своїх робітників, і продовжував, попри збитки, виробляти продукцію «на склад». Незважаючи на видатні заслуги О. Алчевського як фінансиста-реформатора та успішного промисловця, вища влада Російської імперії в критичний момент не підтримала його справу, чим посприяла передчасній загибелі індустріального перетворювача цілого краю. 7 травня 1901 року життя Алчевського обірвалося під колесами потяга поблизу Варшавського вокзалу Санкт-Петербурга. Є кілька версій причини його загибелі: нещасний випадок, самогубство і навіть убивство. На момент смерті О. Алчевський не був банкрутом (вартість акцій його компаній перевищувала суму боргів майже на 20%), та й поховали його у межах цвинтаря, що ставить під сумнів версію самогубства.

Діяльність Алчевського – це той рідкісний випадок, коли український суспільний рух реалізовувався не лише в культурно-просвітницькому напрямі, але й шляхом бурхливої модернізації економічної складової життєвого простору українців, зокрема, на теренах сучасної Луганщини та Донеччини.

«ДОНБАС»
ПЕРЕ
PRO
ЧИТАННЯ
ОБРАЗУ

«И ведь никто их не организовывал, никто не заставлял»

Валентина Левашова,
сестра молодогвардійця С. Левашова

«Молодая гвардия» – не самостоятельная организация,
это организация, которая была создана партийным подпольем»

Клавдія Алентьева,
секретар Ворошиловградського обкому КП(б)У

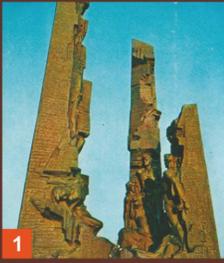
Про них стало відомо навесні 1943 р., коли після звільнення Краснодону від нацистських окупантів з шурфу шахти № 5 підняли знівечені тіла закатованих підпільників.

31 березня 1943 р. нарком внутрішніх справ УРСР В. Сергієнко інформував секретаря ЦК КП(б)У М. Хрущова: «В Краснодонском районе за время немецкой оккупации существовала подпольная комсомольская организация «Молодая гвардия». Организация возникла в тылу противника стихийно и готовилась провести большую подрывную работу против оккупантов».

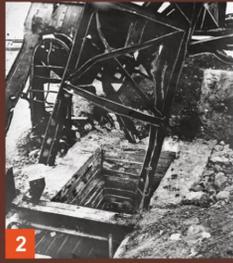
Газета «Радянська Україна» у липні того ж року писала про молодогвардійців: «Организувались вони самі. Методи боротьби з німцями вишукали самі. Вони боролися як уміли, вносячи в боротьбу весь запал молодості».

Але така «Молода гвардія» з її самодіяльністю – «маховицею та партизанщиною» – не відповідала тогочасним політико-ідеологічним канонам, головний із яких – «партійність». Тому, виконуючи настанови вищого керівництва, Ворошиловградський обком КП(б)У почав пошуки документального підтвердження існування в окупованому Краснодоні організованого більшовицького підпілля. Для цього у 1949 р. було створено спеціальну комісію, яка мала зібрати додаткові матеріали про організацію «Молода гвардія» і роль комуністів у її роботі.

Але таємні документи свідчили, що роботу підпільного обкому партії було провалено: «...оставленные партизанские группы никаких действий в тылу врага не проводили, отдельные члены этих отрядов стали активными пособниками немецких оккупантов». Також було відомо, що в окупованому Краснодоні залишилися і працювали при німцях комуністи, які не встигли евакуюватися. Серед них були Пилип Лютиков та Микола Бараков. За власною ініціативою, у грудні 1942 р., вони створили підпільну групу. «Однако, указанная группа каких-либо действий в тылу врага сделать не успела, так как в начале января 1943 г. все ядро во главе с Лютиковым и Бараковым было арестовано и все участники группы расстреляны». Натомість комісія обкому вирішила саме групу Лютикова вважати «організованим партійним підпіллям», яке нібито й створило «Молоду гвардію».

1

2

3

Не стріли свистять над Дунаєм,
Не вітер шумить вдалині,
То чується плач Ярославни
В Путивлі на древній стіні.
І плаче вона, її промовляє:
«Зегзицею в стан полечу,
Бібраний рукав у Каялі
Водою вночі омочу.
Ой, ладо, ой, муже коханий! —
У серці тривога та біль...
Я витру криваві рани
На тілі могутнім тобі...»

4

1. Монумент «Нескорені». Пам'ятник молодогвардійцям у м. Сорокіне Луганської області (колишнє м. Краснодон Ворошиловградської області)

2. Шурф шахти № 5 – місце страти підпільників

3. «Тарас Трясило». Малюнок молодогвардійця Семена Остапенка

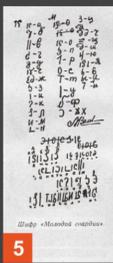
4. «Плач Ярославни» (фрагмент). Переклад українською молодогвардійця Івана Земнухова

5. Шифр, який використовували молодогвардійці

6. Ганна Йосипівна Третьякевич біля шурфу, в якій живцем було скинуто її сина. Організатор та керівник «Молодої гвардії» Віктор Третьякевич до 1959 року несправедливо вважався зрадником. Усі ці роки мати, уникаючи людей, і на могилу сина приходила одна

7. Володимир Семистяга, луганський історик, член Міжрегіональної комісії з вивчення історії «Молодої гвардії» (1990–1993 рр.). Комісія дійшла висновку щодо масштабних фальсифікацій історії діяльності цієї організації

8. Пилип Лютиков і Микола Бараков

5

6

7

8

Уляна Громова (1924 - 1943)

Антоніна Єлисеєнко (1922 - 1943)

Віктор Третьякевич (1924 - 1943)

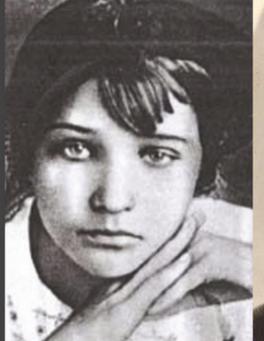
Володимир Осьмухін (1925 - 1943)

Євген Мошков (1920 - 1943)

Іван Земнухов (1923 - 1943)

Лідія Андросова (1924 - 1943)

Любовь Шевцова (1924 - 1943)

Сергій Левашов (1924 - 1943)

Майя Пегліванова (1925 - 1943)

Олег Кошовий (1926 - 1943)

Сергій Тюленін (1925 - 1943)

Іван Туржнич (1920 - 1944)

Як у Ворошиловградському обкомі партії «відновлювали» історію «МОЛОДОЇ ГВАРДІЇ»

1. Монумент «Нескорені». Пам'ятник молодогвардійцям у м. Сорокіне Луганської області (колишнє м. Краснодон Ворошиловградської області)

2. Шурф шахти № 5 – місце страти підпільників

3. «Тарас Трясило». Малюнок молодогвардійця Семена Остапенка

4. «Плач Ярославни» (фрагмент). Переклад українською молодогвардійця Івана Земнухова

5. Шифр, який використовували молодогвардійці

6. Ганна Йосипівна Третьякевич біля шурфу, в якій живцем було скинуто її сина. Організатор та керівник «Молодої гвардії» Віктор Третьякевич до 1959 року несправедливо вважався зрадником. Усі ці роки мати, уникаючи людей, і на могилу сина приходила одна

7. Володимир Семистяга, луганський історик, член Міжрегіональної комісії з вивчення історії «Молодої гвардії» (1990–1993 рр.). Комісія дійшла висновку щодо масштабних фальсифікацій історії діяльності цієї організації

8. Пилип Лютиков і Микола Бараков

Повна відсутність документів, залишених цією групою, не зупинила комісію в її прагненні «відновити картину діяльності підпільної партійної організації». Секретар обкому К. Алентьева так розв'язала цю проблему: «Если не сохранились документы той эпохи, то сохраняются документы 1949 года – официальные записи бюро обкома». Одним із таких документів стали висновки самої комісії, затверджені обкомом КП(б)У:

1) В период немецко-фашистской оккупации в городе Краснодоне Ворошиловградской области действовала подпольная большевистская организация, созданная оставленным на подпольной работе коммунистом Лютиковым Ф. П.

2) Большевистская подпольная организация организовала краснодонских комсомольцев, сплотила их в стройную, единую подпольную комсомольскую организацию «Молодая гвардия» и направляла всю организационную и боевую деятельность «Молодой гвардии».

Такі волонтаристські рішення і постанови партійних органів спотворювали історичну реальність на користь того самого «принципу партійності».

Внаслідок масштабного фальшування історії «Молодої гвардії» і сьогодні не до кінця з'ясованими залишаються питання про:

- характер і наслідки її діяльності;
- кількісний та персональний склад її членів;
- керівників і розкол в організації;
- зв'язок з оунівським підпіллям;
- причини провалу і загибелі організації.

Отже, «декомунізована» історія «Молодої гвардії» ще попереду.

«ДОНБАС»
ПЕРЕ
PRO
ЧИТАННЯ
ОБРАЗУ

НЕ ТЕРИКОНАМИ ЄДИНИМИ

Час змінює тренди – вже не модно згадувати про мільйон донецьких троянд. Зараз в образі Донбасу домінують усі відтінки сірого – у масовій уяві такими стали не лише депресивні мономіста і терикони шахт, а й природа. Хоча знавці кажуть, що Донбас за кількістю унікальних заповідних місць та туристичних об'єктів в Україні поступається лише Криму

Ліс, який заклав фон Графф

За 50 км від Донецька розташувалася пам'ятка природи і культури – створений руками й розумом людини Великоанадольський ліс. Його історія почалася восени 1843 р., коли поручик Корпусу лісничих Віктор фон Графф посіяв у розсаднику біля балки Кашлагач перше насіння дерев. Понад 10 років тривала надзвичайно важка, але водночас творча й цікава робота з проектування і насадження лісу. В. Графф добре вивчив досвід лісорозведення у посушливих приазовських степах, набутий німецькими колоністами. Чотири рази сухі степові вітри майже повністю знищували посадки, але неймовірна наполегливість та працездатність лісничого дали бажаний результат. За 23 роки під керівництвом Віктора Граффа було закладено перші 157 га лісу.

Нині Великоанадольський ліс (площа 2543 га) – це заказник державного значення та місце відпочинку любителів природи. У зеленому музеї просто неба можна побачити дерева багатьох порід (серед них чимало тих, кому вже 170+), різноманітні ландшафти й рукотворні озера. На території заповідника працює Великоанадольський лісовий технікум – один із найстаріших в Україні. У 1994 р. там було відкрито Музей лісу – єдиний в Україні державний музей такого профілю. В перспективі у Великоанадольського лісу є реальний шанс стати популярним курортом, адже тут розташоване єдине на території південно-східної України джерело радонових вод.

1

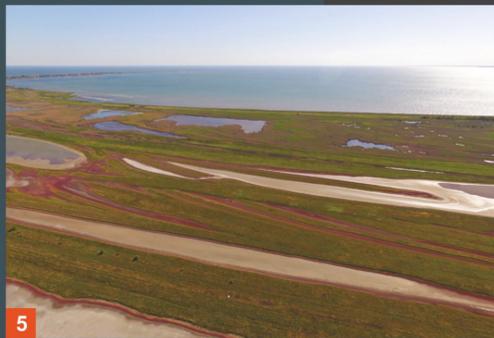
2

3

4

5

6

7

1. Терикони. На передньому плані – Сіверський Донець

2. Віктор фон Графф (1820 – 1867 рр.). Народився на Волині, у м. Овруч. Його батько був німцем, мати – італійкою, а він вважав себе українцем і заповідав посадити на своїй могилі дуб з донецьких степів

3. Великоанадольський ліс. Сучасне фото

4, 5, 6. Національний природний парк «Меотида»

7. Герб Новоайдарського району Луганської області

8. Геологічна пам'ятка «Баранячі лоби». Село Айдар – Миколаївка

9. Хомутівський степ

10. Заповідник «Кам'яні могили». Донецька область

11. Скам'яніла араукарія (вік близько 250 млн. років). Ландшафтний парк Клебан – Бик. Костянтинівський район Донецької області

«Меотида»

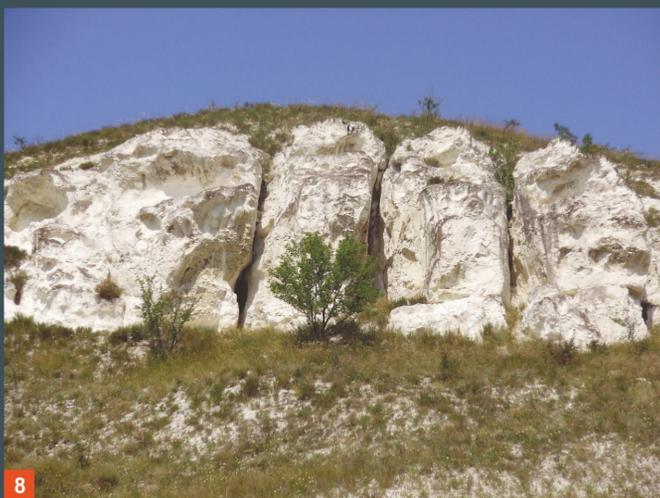
Меотійським озером, або Меотидою називали Азовське море давні греки. Зараз таку назву має Національний природний парк, що простягнувся на 150 км вздовж азовського узбережжя Донецької області. У його межах знаходяться гирла 6 річок, мережа проток, заток, озер, лиманів, є лагуни та коси. «Меотида» вражає різноманітністю видів флори і фауни, чимало з яких є унікальні та перебувають під охороною у багатьох країнах світу. Гордістю парку є численні колонії птахів, яких тут зареєстровано більше 250 видів, понад 50 з них занесені до Червоної книги.

На узбережжі, ще з епохи палеоліту, завжди жили люди. На території, що належить парку, вже виявлено 60 пам'яток археології та культури. «Меотида» має величезний потенціал для оздоровлення та відпочинку: тепле мілководне море, сприятливі кліматичні умови, комфортні пляжі, запаси мінеральних вод та лікувальні грязі. У 2001 р. Парк «Меотида» першим з українських заповідників увійшов до складу Федерації національних природних парків Європи («Європарк»).

«Баранячі лоби» Айдар-Миколаївки

Ця геологічна пам'ятка природи на правому березі річки Айдар справді нагадує голови чотирьох величезних баранів, що наче притупилися один до одного. Крейдяні скелі заввишки 50 м займають площу близько 2 га біля села Айдар-Миколаївка Новоайдарського району на Луганщині. «Баранячі лоби» – це прийнята серед геологів загальна назва скель, утворених корінними породами, що виступили на поверхню, а з часом були згладжені та відполіровані рухом льодовика. Пам'ятка «Баранячі лоби» є на гербі Новоайдарського району.

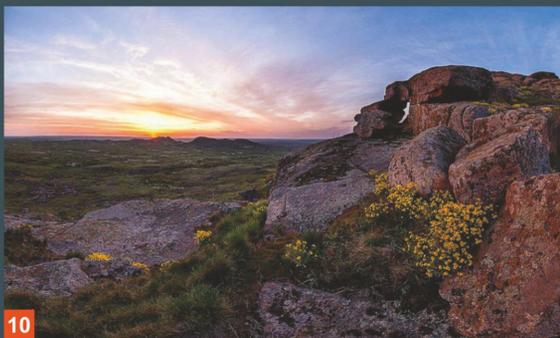
Поблизу тієї ж Айдар-Миколаївки розташований заповідник загальнодержавного значення Айдарська тераса. Головним завданням заказника площею понад 100 га є збереження багатшої флори і фауни в заплаві річки Айдар.

8

9

10

11

«ДОНБАС»
ПЕРЕ
PRO
ЧИТАННЯ
ОБРАЗУ

Ми вже майже звикли до думки, що у радянській ментальності не було закладено прагнення сперечатися з владою, бунтувати, отже, суспільство не мало досвіду протестних практик. Натомість архівні документи свідчать і про окремі випадки інакомислення та індивідуального спротиву, і про масові прояви суспільного невдоволення у «найбільш радянському регіоні»

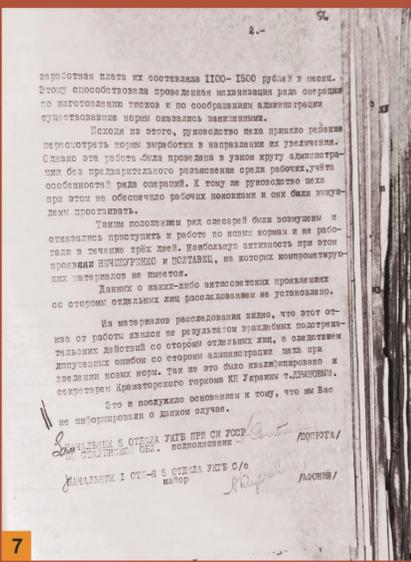
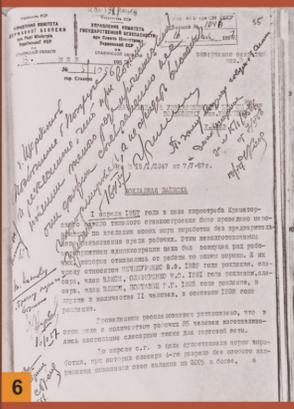
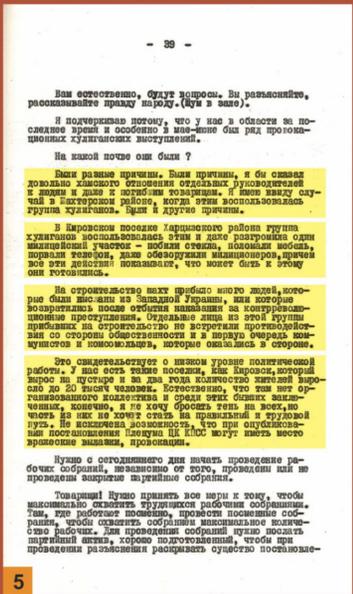
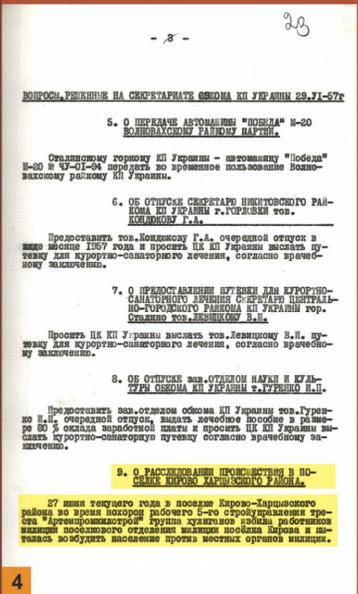
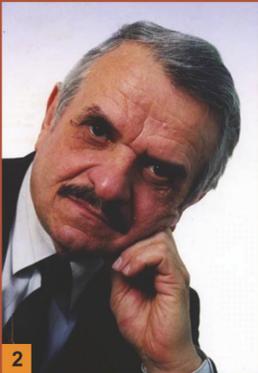
Борці за незалежність...

У 1955 – 1956 рр. у м. Шахтарську Сталінської області діяла підпільна молодіжна група «Союз борців за національну Україну». Її учасники (Іван Донченко, Іван Кривошеєнко, Олександр Аушев та ін.) вважали, що національне питання в СРСР не розв'язане і тому вирішили боротися за відокремлення України від Союзу. Хлопці виготовляли і поширювали листівки і плакати з такими закликами, шукали зв'язок із підпільними групами на Західній Україні, обговорювали можливості збройної боротьби.

демократію...

Група «Реалістичний робітничий гурток демократів», яку створили у Сталіно (Донецьку) молоді робітники Євген Дониченко, Микола Малий, Анатолій Сергієнко, Анатолій Гапченко, Сергій Володченко, брати Мельникови, проіснувала майже 1,5 роки – з весни 1956 до серпня 1957 р. Цей гурток мав стати осередком майбутньої демократичної партії, метою якої була зміна влади і демократизація суспільства. Члени групи виготовили і поширили у Донецьку та інших містах більше 2 тисяч листівок (усі вони писалися від руки друкованими літерами): «Не вірте комуністам!», «Вороги народу – в Кремлі», листівки до роковин повстання у Берліні та Познані.

Дониченко і Сергієнко направили до Президії ВР СРСР листи від імені робітників Донбасу з вимогою звільнити політичних в'язнів. Члени групи збирали інформацію про військові частини, дані про чекістів, комуністів і комсомольців. Групу було викрито. У листопаді 1957 р. Донецький облсуд засудив Є. Дониченка на 7 років таборів і 5 заслання, А. Сергієнка – на 6 років таборів, М. Малого та С. Володченка – на 4 роки.

Під псевдонімом «РАДЯНСЬКОЇ ЛЮДИНИ»

1. Євген Дониченко (нар. 1939 р.) – організатор підпільного «Реалістичного робітничого гуртка демократів»

2. Григорій Гайовий (нар. 1937 р.). У 1962 р. його, літературного співробітника луганської газети «Молодогвардієць», звинуватили у тому, що він та його друзі начебто домовилися створити організації для боротьби з радянським устроєм. Луганським облсудом «Групу Гайового» було засуджено до різних термінів ув'язнення

3. Олексій Нікітін (1937 – 1984 рр., Донецьк) – гірничий інженер, захисник соціально-економічних прав робітників. У 1969 р. виступив ініціатором колективного листа до ЦК КПРС про порушення адміністрацією шахти трудового законодавства і техніки безпеки, який підписали 130 осіб, за що був виключений з КПРС. У 1980 р. зумів організувати зустріч кореспондента газети «Вашингтон Пост» з шахтарями, які розповіли про своє життя. За правозахисну діяльність О. Нікітін тричі піддавався примусовому «лікуванню» у спеціалізованих психіатричних лікарнях

4. Витяг із протоколу № 38 засідання Секретаріату Сталінського обласного комітету КПУ від 29 червня 1957 р.

5. Витяг із виступу прокурора Сталінської області М. Баскакова на зборах Сталінської обласної партійної організації 3 липня 1957 р. щодо події у Хрестівці

6. 7. Інформація Сталінського обласного Управління КДБ про страйк працівників Краматорського заводу важкого верстатобудування у 1957 р.

8. «В обідню перерву». Робітники Краматорського заводу важкого верстатобудування. Фото поч. 1960-х рр.

9. Панно «Прометей». Автори: Алла Горська, Віктор Зарецький, Галина Зубченко та ін. «Прометей» – шахтар і металург – тримають у руках добуте з надр землі полум'я, що є символом вугілля і розплавленого металу. Їх зображено на тлі яйцеподібного вогняного символу Всесвіту. Ця мозаїка (понад 130 кв. м) є центральною у комплексі з 9 панно, виконаних на стінах будівлі донецької школи № 5 у 1965 – 1966 р. Спочатку для неї був запропонований образ України – жінки з дитини, що тягнеться до знань. Через його заборону авторам довелося створити панно з трудівниками, однак і на ньому вони використали українські національні образи. Мозаїчний комплекс є пам'яткою монументального мистецтва і історії національного значення

і проти «лжесоціалізму»

За спробу організації «Партії боротьби за реалізацію ленінських ідей» у Луганську були заарештовані і у березні 1971 р. засуджені на тривалі строки ув'язнення робітники А. Чеховський (секретар комсомольської організації «Ворошиловградбуду»), І. Хохлов, Г. Толстоусов, О. Потоцький, В. Маслов, А. Безручко. Їх звинуватили у тому, що «оцінюючи з ревізійністських позицій політику партії і Радянської держави, вони прийшли до висновку, що нібито існує «лжесоціалізм», який є особливою формою реставрації капіталізму, виношували плани створення нелегальної партії, розробили статут, програму і приступили до створення антирадянської групи. Вони також намагалися організувати підпільну друкарню для масового виготовлення антирадянських документів, для чого викрали з друкарні Северодонецького хімкомбінату більше 60 кг друкарських шрифтів».

Робітниче повстання чи масове хуліганство?

Певно, по-різному можна мислити про оцінювати те, що відбулося в червні 1957 р. у Хрестівці Харцизького району Сталінської області. Тоді поблизу селища розпочалося спорудження 8 «комсомольських» шахт. На будівництво прибуло майже 20 тисяч молоді з усієї України. Важкі умови праці, травматизм, тіснява у бараках, грубість начальства зменшували ентузіазм та провокували невдоволення. Приводом для масового виступу стала нелюдська поведінка адміністрації однієї з шахт – вони пропили гроші, які мали виділити на поховання загиблого шахтаря. Того поховали у спеціві, зігнутих у замалій труні. Хлопця, який почав протестувати, міліціанти заарештували і забили до смерті. Збурені мешканці Хрестівки, озброєні залізними прутами, погромили міський відділок міліції. Міліційну підмогу, надіслану з Харцизька, кількатисячний натовп відбив. Виступ вдалося придушити силами військових, які почали стріляти по людях. Тридцять осіб, серед них і жінки, були поранені. Зрештою триста чоловік були віддані під суд. Влада кваліфікувала виступ у Хрестівці як «хуліганство» та поховала його під грифом «Цілковито таємно».

«ДОНБАС» ПЕРЕ PRO ЧИТАННЯ ОБРАЗУ

Останнім часом вже не потрібно доводити, що на Донеччині і Луганщині Голодомор 1932 – 1933 рр. таки був. Але досягнути та адекватно оцінити історичну реальність нам часто заважають стереотипи і брак інформації.

Відомо, що міста Донбасу були краще захищені від голоду через урядові пріоритети у постачанні продуктів харчування. Тому голодні селяни шукали порятунку на шахтах і промислових підприємствах. Втім, міський простір не завжди гарантував його мешканцям захист від голоду. І не лише у 1932 – 1933 рр. Становище робітників погіршилося після скасування у 1935 р. карткової системи та переходу до вільного продажу хліба. Своє життя голодні мешканці міст і селищ доволі детально описували у приватних листах. Оскільки владу цікавили реальні настрої населення, кореспонденція перевірялася, «небезпечні» листи конфісковувалися, а їхній зміст потрапляв у таємні зведення «Про політичні настрої робітників й селян», з яких ми можемо багато чого дізнатися про життя людей після Голодомору.

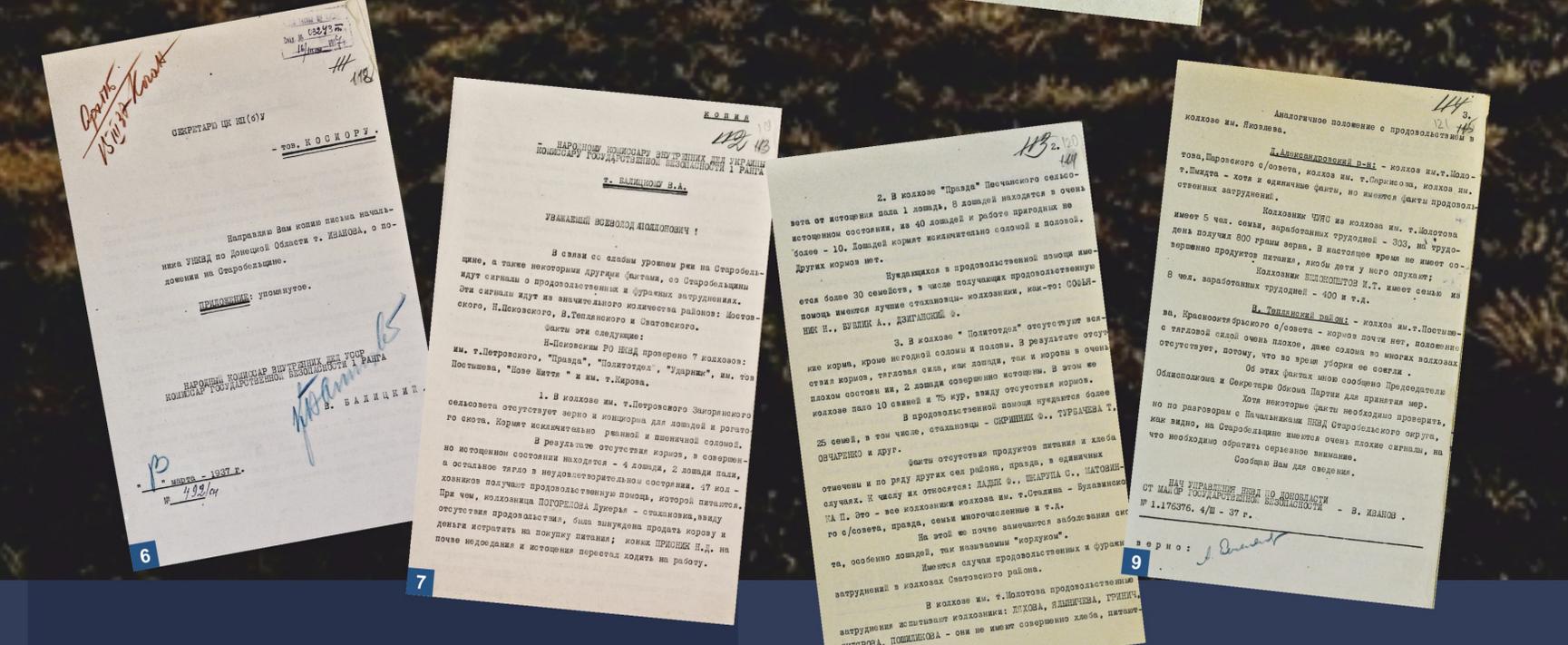
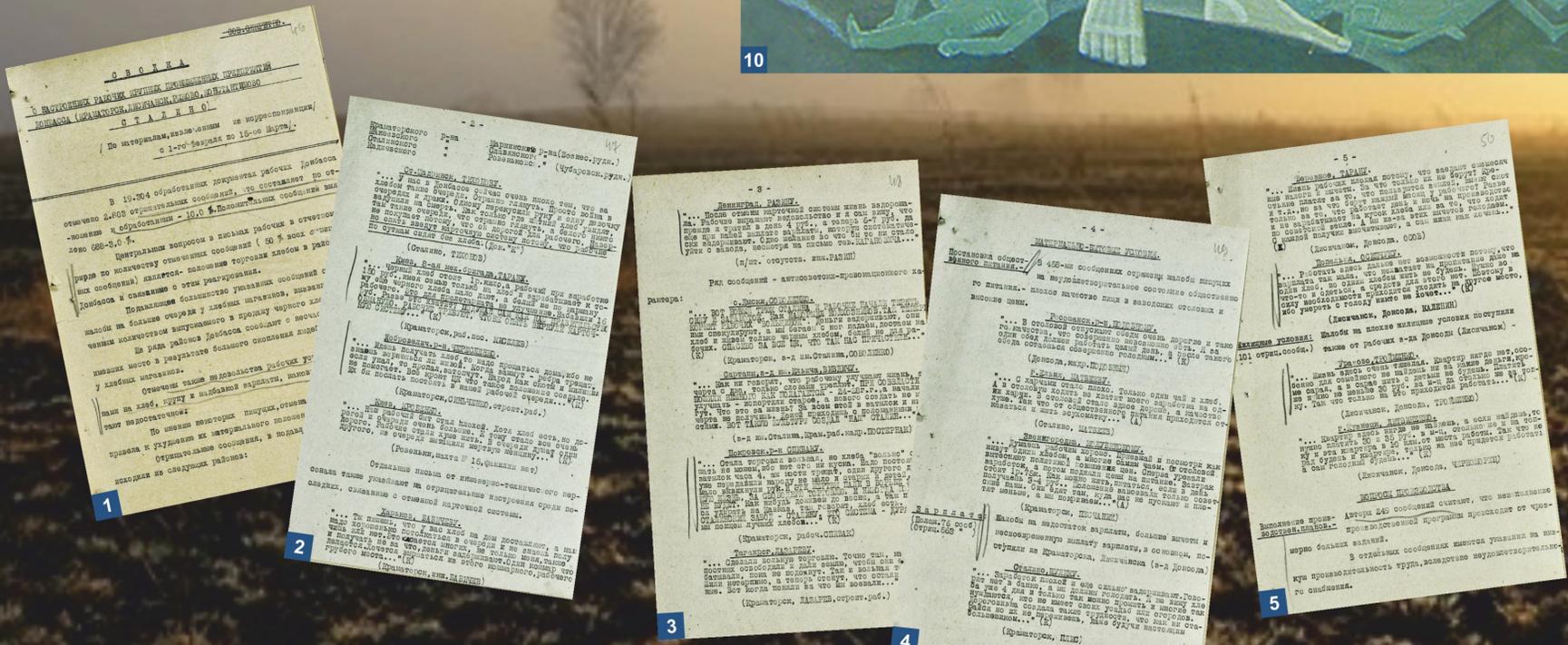
Інформація, що руйнує стереотипи, міститься у листі начальника УНКВС по Донецькій області В. Іванова наркому внутрішніх справ УРСР В. Балицькому про становище на Старобільщині. У ньому йдеться про сільських дітей, що «начебто» пухнуть від голоду. Лист датований березнем 1937 року...

1–5. Зведення Оперативного відділу УДБ НКВС УРСР «Про настрої робітників великих промислових підприємств Донбасу (Краматорськ, Лисичанськ, Рикове, Костянтинівка, Сталіно)». 1935 р.

6–9. Лист начальника УНКВС по Донецькій області В. Іванова наркому внутрішніх справ УРСР Балицькому В. А. про становище на Старобільщині. 1937 р.

10. «Скорбота. Голод на Україні». Художник – Охрім Кравченко. 1972 р.

Живучими виявилися стереотипи про те, що український національно-визвольний рух є виключно галицьким політичним і культурним феноменом, а поліетнічний Донбас завжди вороже ставився до ідеї самостійної України. Саме на них ґрунтується упередження, що тема ОУН тільки роз'єднує українське суспільство. Але все залежить від ракурсу нашого бачення

Маючи на меті створення Української Самостійної Соборної Держави та сподіваючись у той час досягти її за допомогою гітлерівської Німеччини, ОУН влітку – восени 1941р. спрямувала на окуповані німцями східноукраїнські землі похідні групи. Їхнім головним завданням було підготувати ґрунт для утворення самостійної України.

Сповідуючи ідею Соборності, оунівці, певно, не сумнівалися, що «Донбас – це Україна», тому одна з таких груп у складі 12 осіб на чолі з В. Болгарським у жовтні прибула до Маріуполя. З того часу розпочалася активна робота з розбудови організаційної мережі, проведення агітаційно-пропагандистських заходів, вербування нових учасників підпілля з місцевого населення. У лютому 1942 р. на Донбас зайшла група Є. Стахів та І. Кліма. Вони продовжили роботу своїх попередників.

Під прикриттям дозволених окупантами українських клубів та товариств «Просвіта» оунівці виступали з гаслами державної незалежності, читали лекції з української історії, проводили культурні заходи. Вони побачили, що і на Донбасі є люди, готові боротися за самостійну Україну. Адже на шахтах та новобудовах багато хто намагався сховати своє «неблагонадійне» минуле: розкуркулені, колишні священики, учасники Визвольних Змагань і «контрреволюційних» організацій. І хоча місцеві по-різному реагували на оунівців, самостійницькі ідеї і тут знайшли «пригожий ґрунт».

На Донбасі ОУН могла розраховувати на допомогу прихильників самостійної України, серед яких були не лише українці, а й росіяни, греки, татари... Це стало можливим завдяки дуже вваженій політиці організаторів підпілля по відношенню до російськомовного населення та національних меншин.

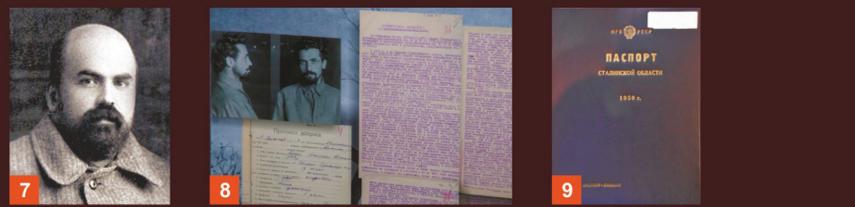
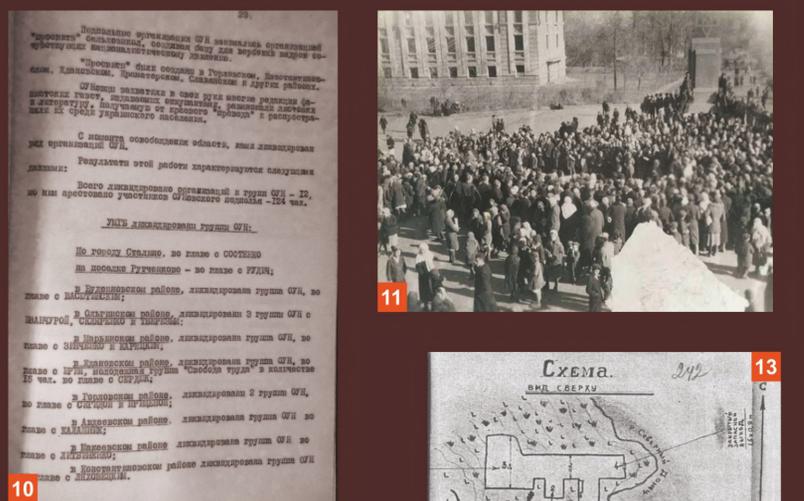
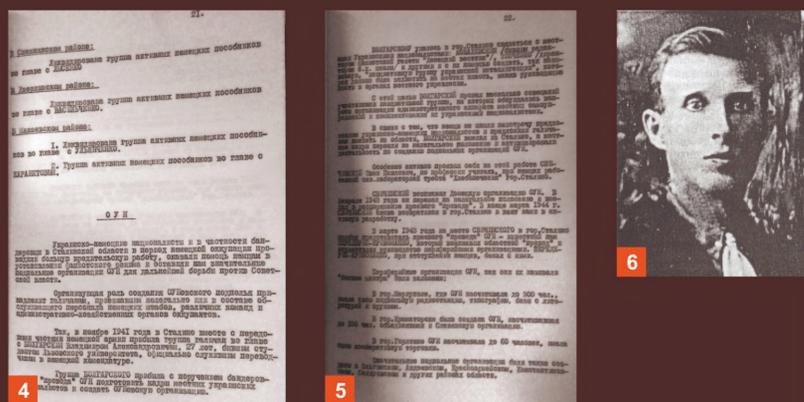
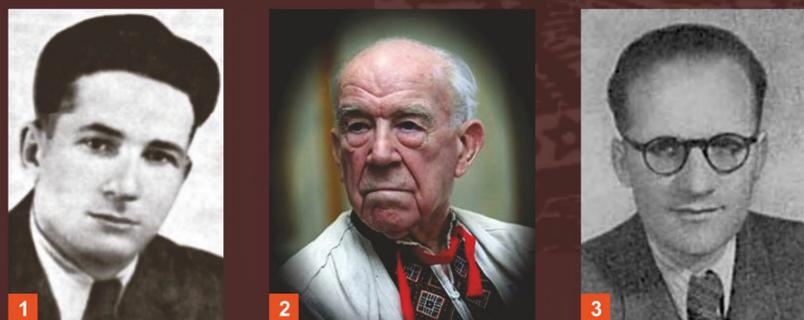
У селищі Рутченкове (м. Сталіно) діяла підпільна група (близько 30 осіб), яка після розгрому гестапівцями оунівського видавничого осередку самотужки обладнала у покинутій шахті друкарню, перекладала та видавала російською мовою самостійницькі «летючки» (листівки) і брошури. Її керівник В. Носков заявив Є. Стахіву, що «вони росіяни, але живуть в Україні і почуваються її громадянами, тому хочуть спільно боротися проти німців і більшовиків». Група була викрита гестапо. Їх катував колишній білогвардієць, який не розумів, як росіяни можуть підтримувати українських націоналістів.

Але багатонаціональний Донбас не сприймав радикального оунівського гасла «Україна для українців». Тому досвід, набутий похідними групами на східноукраїнських теренах, спричинив певні зміни у програмових засадах організації. Третій Надзвичайний Великий Збір ОУН у серпні 1943 р. висунув нове гасло «Воля народам, воля людині».

Похідні групи ОУН на Донбасі: забутий досвід порозуміння

1. Іван – Тадей Мітринга (1907 – 1943 рр.) – теоретик національно-визвольного руху, член ОУН, автор гасла «Воля народам! Воля людині!». Пропонував приділити максимум уваги політичній роботі на промислових підприємствах Східної України: «Без повного опанування і революційного зорганізування робітництва Донбасу, Керчі та Запоріжжя ми не можемо навіть мріяти про побіду»
2. Євген Стахів (1918 – 2014 рр.) – член Південної похідної групи, організатор нових осередків ОУН на Донбасі. «Земля, яку відкрив душою» – таким залишився Донбас в його пам'яті
3. Іван Клім (1909 – 1944 рр.) – один з організаторів оунівського підпілля на Донбасі
4. Довідка про діяльність ОУН на території області з «Паспорту Сталінської області»
5. У документі згадується Іван Павлович Свечинський (1903, с. Юр'ївка – невідомо) – провідник ОУН у м. Сталіно (1943 р.), один з ініціаторів демократизації програми ОУН. «Він перший мене навчив, що треба відректися від гасел, з якими ми прийшли. Казав: «Ви повинні відкинути всі писання Донцова. Ми мусимо говорити про народоправ'я, про соціальні права всіх національних меншин. Україна має бути демократична держава із свободою преси, релігії, сумління...» (Є. Стахів). У 1945 р. Свечинський був заарештований та засуджений на 25 років
6. Семен Посулько – головний лікар Слов'янської міської поліклініки, активіст ОУН, голова слов'янської «Просвіти»
7. Микола Стасюк – відповідальний редактор україномовної «Маріупольської газети» (1941 – 1943 рр.). У часи Української Центральної Ради – генеральний секретар харчових справ
8. Андрій Авраменко – Ірій (1893 – 1944 рр.) – директор українського театру імені Т. Шевченка у Маріуполі у 1941 – 1943 рр., колишній актор театру Леся Курбаса «Березіль»
9. Політико-економічна характеристика (Паспорт) Сталінської області. Т.І. 1950 р. Так званий «Паспорт», складений УМДБ УРСР по Сталінській області, містить важливу інформацію про оунівське підпілля в роки війни. Документ розсекречений у 2009 р.
10. Інформація з «Паспорту Сталінської області» про ліквідацію осередків ОУН
11. 28 жовтня 1942 року у Краматорську на пам'ятнику Леніну замість фігури вождя українські патріоти встановили Тризуб
12. Класичний дереворит Ніла Хасевича із гаслом «Воля народам! Воля людині!»
13. Оунівська криївка, знайдена під Слов'янськом. 1951 рік

У 1943 р. німецькі каральні органи провели серію репресивних акцій проти ОУН. Були арештовані та страчені підпільники в Костянтинівці, Краматорську, Слов'янську, Горлівці, Ольгинці, Красноармійську, розгромлена маріупольська група.

Після звільнення Донбасу від німецької окупації репресії проти оунівців продовжили радянські спецслужби. У жовтні 1943 р. було розгромлено 5 районних проводів ОУН, що базувалися навколо Сталіно. З осені 1943 р. до 1947 р. було заарештовано і засуджено близько 400 членів ОУН та їхніх симпатиків. Незважаючи на такі втрати, оунівське підпілля на Донбасі діяло до середини 1950-х років.

Досвід похідних груп ОУН на Донбасі як досвід національного порозуміння може виявитися для нас дуже корисним. Очевидно, сучасна Україна потребує нового націоналістичного проекту. Але чи готове суспільство сприйняти ідею «соборного українського націоналізму», про який оунівець Лев Шанковський писав у книзі «Похідні групи ОУН» ще у 1958 році?

«ДОНБАС» ПЕРЕ ПРО ЧИТАННЯ ОБРАЗУ

РУТЧЕНКОВЕ ПОЛЕ

Це поле розташоване на південній околиці міста Донецька, на території колишнього селища Рутченкове. На ньому, оточеному з усіх боків парканом з колючим дротом та вишкою з охоронцями, з середини 1930-х по 1941-й рік розстрілювали засуджених на смерть «ворогів народу» та ховали тіла тих, кого вбивали у підвалах будинку НКВС у м. Сталіно. Комуністична влада всіляко приховувала факти масових розстрілів, тому Рутченкове поле багато років було поза рамками офіційної пам'яті радянського суспільства. Лише наприкінці 1980-х, у період «перебудови» і «гласності», завдяки активності донецьких правозахисних організацій і товариства «Меморіал» воно увійшло в інформаційний простір як місце масового поховання жертв сталінських репресій.

Навесні 1989 року під час будівництва на цій території гаражного кооперативу «Текстильник» було виявлено велику кількість людських кісток. Громадські активісти домоглися призупинення будівництва та проведення розкопок, в яких взяли участь студенти – археологи і викладачі історичного факультету Донецького університету, правозахисники. Під час розкопок було виявлено останки більше ніж 500 людей з простреленими черепами, а також взуття, шахтарські жетони, особисті речі.

Учасники розкопок згадували, як морально було дуже важко працювати. Однією з шокуючих знахідок стала руса дівоча коса, що добре збереглася у важкому глиняному ґрунті. На той час в цих шарах ще не завершилося розкладання тіл і навіть виникла загроза зараження.

Проте активісти впевнені, що рішення влади припинити розкопки було викликано іншою причиною – страхом перед викриттям нових злочинів комуністичного режиму. Адже виявилось, що далеко не всі поховані на Рутченковому полі стали жертвами політичних репресій. Були знайдені рештки тіл поранених червоноармійців, багато – з ампутованими кінцівками, милиці, кисневі подушки, бинти, гіпси... Літні люди, які приходили на розкопки, згадували, що восени 1941 року, перед взяттям Сталіно німецькими військами, НКВС були розстріляні свої ж – важкопоранені зі шпиталю, розташованого у місцевій лікарні № 24.

Жахливим свідченням ще одного злочину режиму стали знайдені кістяки підлітків 14 – 16 років, бляхи ремісничого училища та навіть учнівські гімнастерки. Дослідники припускають, що тут були розстріляні учні ФЗУ, діти «ворогів народу», яких не встигли евакуювати з міста.

1

2

3

4

5

6

7

8

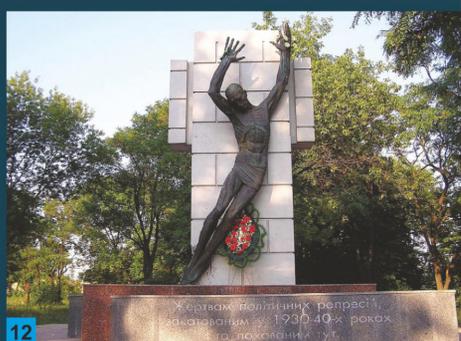
9

10

11

12

1. Станція Рутченкове у Кіровському районі м. Донецька

2. 3. Студенти, викладачі Донецького державного університету та активісти проводять розкопки на Рутченковому полі

4. 5. Кістяки і прострелені черепи – страшні свідчення злочинів комуністичного режиму

6. 7. 8. Особисті речі закатованих та гільзи від набоїв, якими їх було вбито

9. Залишки форми розстріляних учнів ремісничого училища

10. Перепоховання останків закатованих НКВС на Рутченковому полі 16 вересня 1989 року

11. Замітка у щотижневику шахти Кіровська «Горняцкая слава» (1989 р.) зі спогадами Ю. Грязіна про розстріли на Рутченковому полі поранених червоноармійців

12. Пам'ятник «Жертвам політичних репресій, закатованим у 1930-1940-х роках та похованим тут» на Рутченковому полі (автори – архітектор В. Бучек і скульптор О. Порожнюк)

У липні 1989 року розкопки було вирішено припинити. Із десяти виявлених ровів цього масового поховання був розкопаний лише один. Історики припускають, що загалом на цьому місці поховано від 5 до 7 тисяч людей. 16 вересня того ж року на Рутченковому полі у двох братських могилах відбулося урочисте перепоховання виявлених останків. У 2005 році тут встановили пам'ятник жертвам політичних репресій. Без імен загиблених. Без людського перепоховання тих останків, що й досі лежать у тих страшних ровях. Безіменний пам'ятник...

Сподіваємось, що історія Рутченкового поля на цьому не завершується. Після звільнення Донецька від російської окупації розкопки і дослідження мають бути продовжені. Чи стане це Поле частиною загальноукраїнського дискурсу та місцем нашої спільної історичної пам'яті, залежить лише від нас

«ДОНБАС»
ПЕРЕ
PRO
ЧИТАННЯ
ОБРАЗУ

СУЧА БАЛКА: МІСЦЕ ПАМ'ЯТІ ЧИ ВІДПОЧИНКУ?

Багатьом мешканцям Луганська це мальовниче урочище на околиці міста добре відоме під іншою, приємнішою назвою, як «Балка з водоспадом». Сточище річки Вільхівки з його чудовими краєвидами вже багато років приваблює любителів природи. Там є де відпочити і на що подивитись...

«Я там был, когда только вскрыли срез... Там скотомогильник и мощные слои в костях животных человеческих костей и черепов, мужских и женских... В большинстве черепов – одна-две небольшие дырочки... мелкокалиберные. Черепов там не десяток, только то, что я видел – не менее нескольких сотен... Вещей мало, в основном – обрывки одежды... Слои человеческих костей вповалку, пересыпаны чем-то белым, говорили, что вроде это известь для более быстрого разложения... Смотрелось страшно...». Такими були враження луганського журналіста та поета Петра Шевченка від побаченого у Сучій Балці.

Тоді, у січні 1990 року, під час будівництва на цій території гаражного кооперативу ніж бульдозера зачепив цілий пласт людських кісток. Кримінальна справа № 9003, порушена обласною прокуратурою, сім місяців наповнювалася версіями, висновками експертиз, документами з архівів, показаннями свідків. Але в серпні того ж року вона була завершена, а її матеріали незабаром знищені. Слідство з'ясувало, що у Сучій Балці і на території Гусинівського та старого Гусинівського кладовищ (тепер там міські парки) силами НКВС були розстріляні і таємно поховані тисячі жителів довоєнного Ворошиловграду і області. Активіст луганського «Меморіалу» Юрій Єнченко згадував: «Розстріляних у Сучій Балці спочатку намагалися списати на німців. Тоді допитали чотирьох катів, що залишилися живими, вони й показали ці місця. У Сучій Балці трупи закопували у братських могилах з 1937 до 1942 року. Більш ранні поховання віднайти ми так і не змогли». Луганський історик Валерій Снегірьов, який працював на тому місці разом з іншими активістами «Меморіалу», стверджує, що у Сучій Балці було страчено від 5 до 10 тисяч жителів області.

1. Водоспад у Сучій Балці

2. Петро Шевченко, справжнє прізвище – Біливода (1954 – 1997 рр.), луганський поет, журналіст, автор низки публікацій про поховання у Сучій Балці

3. Доповідна обласної Ворошиловградської прокуратури до Управління КДБ УРСР про порушення кримінальної справи щодо масового поховання у Сучій Балці

4. Шифротелеграма Управління КДБ УРСР обласним управлінням стосовно публікацій у пресі про місця поховань жертв репресій 1930-х років

5. Рішення про консервацію Сучої Балки

6. Юрій Єнченко, один з керівників Луганського відділення товариства «Меморіал», учасник розкопок у Сучій Балці

7. Публікація в «Літературній газеті» (1990 р.) з критикою рішення про припинення розкопок у Сучій Балці

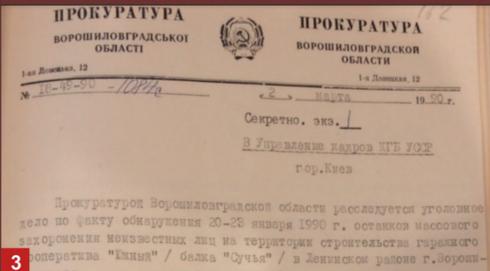
8. Луганський історик Валерій Снегірьов, автор книги «Это было в Старобельске»

9. Встановлення першого хреста – березового на місці сталінських розстрілів в урочищі Суча Балка, 1991 рік

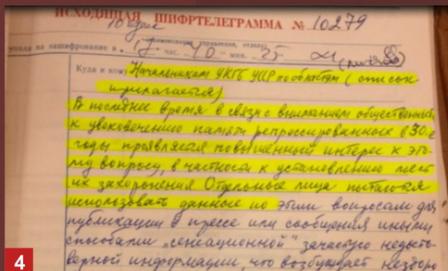
10. Арка з хрестом на дорозі, якою возили людей на розстріл до Сучої Балки

11. Дорожній вказівник до Сучої Балки як місця поховання жертв масового терору

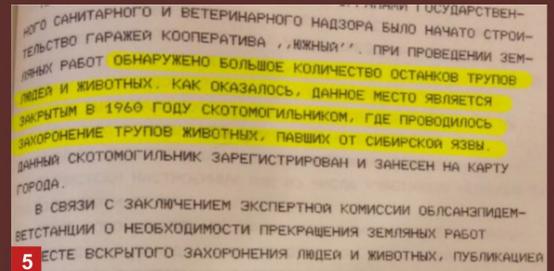
12. Суча Балка, 2010 рік (фотокарта на фоні)

3

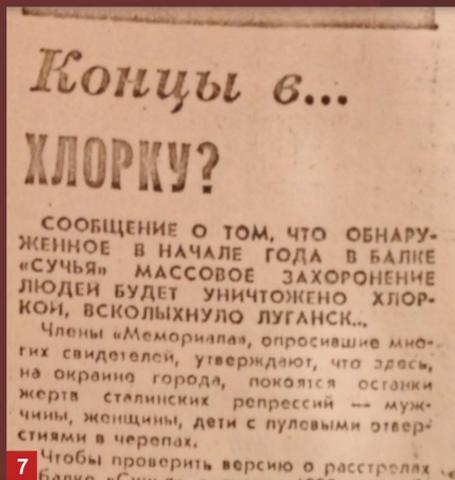
4

5

6

7

8

10

9

11

Завдяки архівним матеріалам вдалося встановити імена багатьох розстріляних, але ексгумацію тіл та розкопки проводити було заборонено через підозру епідеміологів, що у скотомогильнику, влаштованому після війни на місці людського поховання, закопували останки тварин, померлих від сибірської виразки. Проте В. Снегірьов вважає, що Сучу Балку було швидко законсервовано (рів з останками тіл засипали щебенем, смолою та бітумом закатали) з іншої причини – начебто серед речей розстріляних знайшли залишки військової форми іноземного виробництва. То була вже загроза міжнародного скандалу, адже це могло свідчити про розстріл у балці полонених польських офіцерів зі Старобільського табору.

За ініціативи луганського товариства «Меморіал» на місці масових поховань у Сучій Балці були встановлені поминальний хрест і арка. Активісти чотири рази відновлювали дерев'яний хрест після нападів вандалів. Сподіваємось, після звільнення Луганська на цьому місці нарешті з'явиться меморіал, який гідно увічнить пам'ять про жертви репресій. Напевно, тоді й любителям активного відпочинку буде легше відчутти й зрозуміти, що Суча Балка – це не лише «балка з водоспадом».

«ДОНБАС»
ПЕРЕ
PRO
ЧИТАННЯ
ОБРАЗУ

Люди, що звикли вважати Донбас монополюю вогниною УПЦ МП, щиро дивуються, коли чують про греко-католиків на Донеччині і Луганщині та недовірко перепитують: «Звідки вони там можуть бути?»

«ТА ЯКІ ТАМ ГРЕКО-КАТОЛИКИ...»

У 1951 р., внаслідок радянсько-польського обміну територіями, на Донеччину було примусово вивезено понад 10 000 жителів прикордонних сіл Західної України. Серед переселенців було багато вірних греко-католицької церкви, яка після так званого Львівського Собору 1946 р. переживала «катакомбний» період свого існування.

У грудні 1961 р. Уповноважений Ради у справах релігійних культур по Сталінській області К. Гузь доповідав: **«Група униатов с количеством верующих 11 человек находится в Артемовском районе. Все они переселились из западных областей Украины. Переселенцев было около 600 человек. Поселились они в 3-х селах: Верхнекаменке, Раздоловке, Звановке. Есть предположение, что верующих здесь значительно больше, но они не все еще выявлены. Униаты этих сел стали проявлять активность в 59-60 годах. К ним регулярно, в дни религиозных праздников, приезжает из Яворовского района Львовской области священник Линда и совершает духовные требы, а также проводит другую работу. Местные органы власти неоднократно пытались его задержать, но из этого ничего не получилось. Организатором и вдохновителем верующих униатов в этих селах является Яцынич Анна Николаевна, проживающая в селе Звановка.»**

Ганну Миколаївну добре пам'ятають у Званівці. Селяни згадують, як вже у 1970-ті роки люди потайки збиралися в її хаті. Господарка вмикала приймач, настроювала його на хвилю Ватикану, присутні слухали Службу Божу та молилися. Не дивно, що, як тільки з'явилася можливість відкрито сповідувати свою віру, першою офіційно зареєстрованою громадою УГКЦ на Донеччині стала парафія, заснована у с. Званівка у листопаді 1990 р.

1. Повідомлення про переселення

2. Герб села Званівка

3. Церква і монастир Серця Христового Чину Святого Василія Великого УГКЦ у с. Званівка

4. Після обстрілу. Кафедральний Храм Покрови Пресвятої Богородиці в Донецьку. 2014 р.

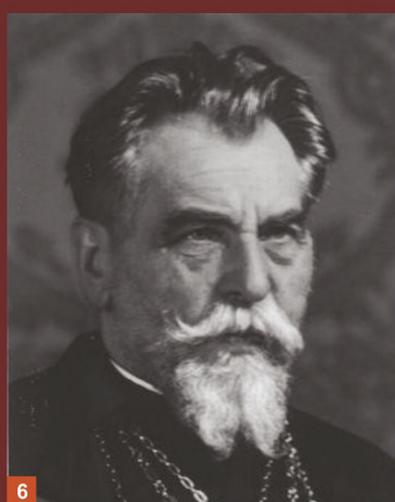
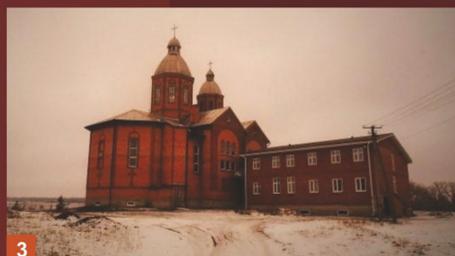
5. Єпископ Григорій Цимбал

6. Владико Йосип Сліпий

7. Греко-католицька каплиця, заснована у 1970-х роках Г. Цимбалом

8. Митрополит Володимир Стернюк один із провідників Катакомбної Греко-Католицької Церкви, Голова Української Греко-Католицької Церкви (1972 – 1991 рр.)

9. Церква Царя Христа. Луганськ

На Луганщині постання української греко-католицької парафії пов'язане, перш за все, з ім'ям Григорія Цимбала, в'язня сумління радянських таборів. У 1950-ті роки Григорій працював на одній із шахт Краснодонського району. Намагаючись самотужки знайти «правду і віру», приєднався до групи «Істинно православних християн». Разом з однодумцями, шахтарями з тієї ж шахти виготовляли і роздавали краснодонцям листівки і брошури, в яких пророкували загибель радянської імперії, закликали слухати передачі радіо «Бі-Бі-Сі» і «Голосу Америки». За «антирадянську» діяльність Цимбал разом з товаришами був засуджений на 15 років. У мордовському таборі Григорій опинився в одній камері з митрополитом УГКЦ Йосипом Сліпим, багато спілкувався з польськими, литовськими, українськими священиками, серед яких був і колишній викладач духовної семінарії у Перемишлі Степан Яворський. Ці духовні студії визначили подальшу долю Цимбала - з табору він вийшов переконаним греко-католиком.

Після звільнення Григорій продовжив навчання під наставництвом Яворського у Вінниці. У вересні 1978 р. Г. Цимбал був таємно рукопокладений у священницький сан єпископом УГКЦ Володимиром Стернюком. Відтоді отець Григорій виконував свої душпастирські обов'язки в УГКЦ. Це були 13 років підпільного катакомбного служіння у Краснодарці, ще за радянських часів, і 12 років уже в незалежній Україні. У 1992 році Григорій Цимбал зареєстрував парафію УГКЦ і став першим священником церкви Царя Христа у Луганську.

Діяльність створеної у 1976 році Української Гельсінської групи (УГГ) та долі її учасників і досі викликають інтерес в українському суспільстві. Але мало хто звертає увагу на те, що серед засновників і активних членів цієї правозахисної організації були люди, пов'язані з Донбасом. Серед них – Микола Руденко, Петро Григоренко, Олекса Тихий, Василь Стус

Українська Гельсінська група: ДОНБАСЬКИЙ СЛІД

«Шахтарська дитина» Микола Руденко

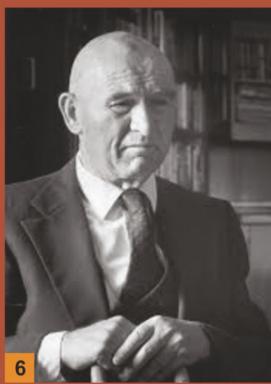
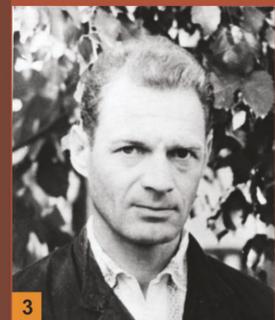
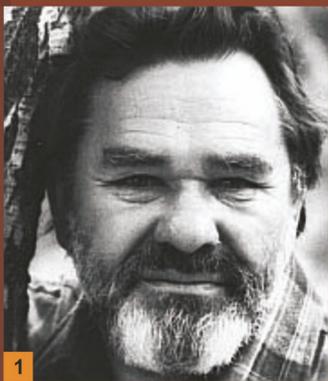
Він народився у с. Юр'ївка на Луганщині, рано залишився без батька – той загинув на шахті. Пережив Голодомор. Воював, був тяжко поранений. Автор багатьох збірок поезії, романів і повістей, Руденко пройшов шлях від секретаря парткому Спілки письменників України до виключення з КПРС та СПУ. Причина такого «каркаломного стрибка униз» – критика марксизму та людська мужність у боротьбі за правду.

У листопаді 1976 р. М. Руденко став одним із засновників і першим головою УГГ. На початку лютого 1977 р. його заарештували й етапували до Донецька, де проти нього і О. Тихого було порушено кримінальну справу. У СІЗО він написав вірша «В Донецьку», де були такі рядки:

*Для чого? Можливо, заради прощання
Мене повернула година остання
На землю, з якої для рим і думок
Життя мого витік нерівний струмок.*

*І що це за фокуси, що це за жарти?
Я звідси на крила здіймався без варті –
Шахтарська дитина, палкий піонер.
Чому ж мені руки за спину тепер?*

«Процес Руденка – Тихого» відбувся 23 червня – 1 липня 1977 р. у м. Дружківка Донецької області. Руденка засудили до 7 років таборів і 5 років заслання за «антирадянську агітацію і пропаганду», його твори були кваліфіковані як «наклеп на радянську владу» і вилучені з продажу та з бібліотек СРСР.

1. Микола Руденко (1920 – 2004 рр.)
2. Микола та Раїса Руденко разом із Петром та Зінаїдою Григоренко
3. Олекса Тихий (1927 – 1984 рр.). Уперше був заарештований КДБ у 1948 р. за критику безальтернативних виборів. У 1958 р. засуджений Сталінським облсудом до 7 років таборів суворого режиму і 5 років поразки в правах за протест проти окупації Угорщини радянськими військами
4. Місто Дружківка. Будівля колишнього «Зовнішторгу», в якій у 1977 році проходив «Процес Руденка – Тихого». Сучасне фото
5. Василь Стус (1938 – 1985 рр.) – поет, прозаїк, дисидент, правозахисник, член УГГ. Жив, вчився, працював на Донеччині. У 1963 р. був редактором української частини газети «Соціалістичний Донбас»
6. Генерал Петро Григоренко (1907 – 1987 рр.) – дисидент і правозахисник, співзасновник УГГ, представник групи у Москві. Народився на Запоріжжі. Прагнувши «повернутися в робочому котлі», юнацькі роки провів на Донбасі. Працював у залізничному депо в Юзівці, політруком в єврейській трудовій школі, секретарем Селидівського сільського райкому комсомолу
7. Члени донецького літературного об'єднання «Обрій». Другий зліва – Василь Стус. 1962 р.
8. Перепоховання В. Стуса, О. Тихого та Ю. Литвина на Байковому кладовищі у Києві (1989 р.)
9. Кабінет Олекси Тихого відтворено у дружківському музеї. «Це мав бути видатний педагог, але замість кафедри він мав каторгу» (Василь Овсієнко)

«Думки про народ» Олекси Тихого

Олекса Тихий народився на хуторі Їжівка на Донеччині. У листопаді 1976 р. став одним із першозасновників УГГ. Літературна й правозахисна діяльність стала причиною його арешту на початку лютого 1977 р. Суд інкримінував Тихому «зведення наклепницьких вигадок, що паплюжать радянський державний та суспільний лад». Визнаний судом «виключно небезпечним рецидивістом», він отримав 10 років таборів і 5 років заслання. Помер у тюремній лікарні у Пермі у 1984 р.

Однією з найбільш відомих робіт Олекси Тихого є стаття «Думки про рідний Донецький край» (1972 р.), яка була спробою публічного протесту проти русифікації Донеччини. Час показав, що й нині його розмісли не втратили своєї актуальності.

«Так хоче народ», – може дехто сказати у відповідь на мої болі щодо занедбання рідної мови, «добровільної» асиміляції моїх земляків. Але ж народ століттями терпів (що те саме, що й хотів) кріпацтво, зокрема, в Росії. Народ тисячоліттями «хотів» рабства – країни Сходу. Український народ «хотів» колонізації, русифікації, румунізації. Народ «хотів» Сталіна, Гітлера, «хоче» Мао Цзедуна і т. д. Народ хотів, а часом і тепер хоче, полювання на відьом та гайдамаків. Історично так склалося, що народ «хотів» і «хоче» того, що йому наказують хотіти. Дуже часто народ мордує, гонить своїх геніїв, а через десятиліття після їх смерті молиться на них. Народ хотів і хоче хліба і видовищ. Тепер ще хоче горілки, власних автомобілів, футболу, багатосерійних детективних фільмів, ресторанів... І це народу треба дати. Але не цим тільки живе і окрема людина, і нація. Народ годилось би підняти до рівня тих, хто боровся і бореться за його життя, прогрес, хто за нього помирає, а не потурати тваринним інстинктам, що в більшій чи меншій мірі притаманні кожній людині. Ми не можемо задовольнятися формулою «народ не помиляється». Шляхом пропаганди та агітації ми повинні боротися за утвердження людської гідності і національної гордості».

«ДОНБАС» ПЕРЕ ПРО ЧИТАННЯ ОБРАЗУ

19 лютого 1963 р. відбулося засідання бюро Донецького промислового обкому КПУ. Заслухавши доповідь начальника УКДБ по Донецькій області Є. Кравченка, бюро ухвалило таємну постанову, яка затвердила заходи Управління КДБ при Раді Міністрів УРСР по Донецькій області з активізації розшуку авторів антирадянських листівок.

Цей документ зберігався у Державному архіві Донецької області. Наразі через окупацію міста він є недоступним для ознайомлення. Доля цього документу, як і усього архіву загалом, залишається невідомою.

ЯК ПРАЦЮВАВ ДОНЕЦЬКИЙ КДБ

(перша публікація розсекреченого документа)

1
Постановлення № 5/70 бюро Донецького промислового обкому КПУ України от 19. II. 63

«О мероприятиях управления КГБ при Совете Министров УССР по Донецкой области по активизации розыска авторов антисоветских документов и предотвращения враждебных проявлений»

Бюро Донецкого промышленного обкома КПУ Украины постановляет:

1. Утвердить представленные управлением КГБ при Совете Министров УССР мероприятия.

2. Поручить секретарю обкома КПУ Украины Белокозусу Д. З. организовать проведение мероприятий, связанных с выступлением по радио, телевидению, на рабочих собраниях и семинарах преподавателей.

Секретарь Донецкого промышленного обкома КПУ Украины Ляшко А. П.

2
Мероприятия управления КГБ при Совете Министров УССР по Донецкой области по активизации розыска авторов антисоветских документов и предотвращения враждебных проявлений

1. Для своевременного и эффективного принятия мер к розыску авторов антисоветских документов, создать оперативно-следственную группу во главе с начальником отделения УКГБ майором [...] в составе:

Старшего оперуполномоченного старшего лейтенанта [...]
Старшего оперуполномоченного майора [...]
Оперуполномоченного старшего лейтенанта [...]
Оперуполномоченного капитана [...]
Старшего следователя майора [...]
Старшего эксперта УКГБ старшего лейтенанта [...]

На оперативную группу возложить своевременный выезд на места враждебных проявлений для осмотра места происшествия, закрепления следов преступления, розыска и задержания преступников, а также поддержания связи с представителями общественности для привлечения их в целесообразных случаях к проводимым розысками.

2. По делам розыска анонимов и, в первую очередь, наиболее серьезных, таких как «Враждебный», «Державин», «Подпольный», «Бунтовский», «Навальный», «Печатный», «Житрий» разработать дополнительные мероприятия по активизации их розыска и осуществить эти мероприятия в течение марта-апреля месяцев.

Исполнители т.т. [...] (аппарат Уполномоченных в городах Артемовске, Макеевке).

Срок — апрель 1963 г.

3. Совместно с партийными организациями подготовить и провести цикл выступлений по радио, телевидению и в печати граждан Дегремент, Битко, Сперанского, Горожанкина и Артемова, находившихся длительное время в капиталистических странах и способных на конкретные примеры показать тяжелые условия жизни граждан за границей, продающих буржуазной прессе и разбачивать живую судимость зарубежных радиопередач.

Исполнители тт. [...] Срок — март 1963 г.

4. Подготовить и опубликовать в печати статью в отношении установленного, разоблаченного и осужденного автора анонимных антисоветских документов Деревяченко, имея в виду раскрыть его политическое убеждение и низкий моральный облик.

Не исключено, что широкая огласка фактов распространения анонимных антисоветских документов может отрицательно повлиять на отдельные неустойчивые элементы, поэтому после опубликования вышеуказанной статьи, через оперативные возможности возбудить реакцию населения на нее и в зависимости от этого решить вопрос о целесообразности дальнейшего опубликования аналогичных материалов.

Исполнители тт. [...] Срок — март 1963 г.

5. Установленный автор 11 злобных антисоветских листовок, распространенных в течение 1962 года на территории г. Донецка, Навальцев И.С., является материально обеспеченным человеком, имеет собственный дом, автомашину, по месту работы характеризуется как нарушитель трудовой дисциплины.

После разоблачения Навальцева в совершенных преступлениях, осуществлять следующие мероприятия:

4
а) подготовить и провести по месту работы Навальцева собрание трудящихся, на котором подвергнуть обсуждению его преступные действия и поведение в коллективе;
б) после окончания следствия по делу Навальцева изучить вопрос о целесообразности организации открытого судебного процесса.

Исполнители тт. [...] Срок — март 1963 г.

6. В стадии оперативного изучения находятся авторы анонимных документов Шевченко, Шапкин, Акмедин, Толмачев, Злоцкий и Суколин, привлечение которых к уголовной ответственности в силу малозначительности совершенных ими преступлений и по другим причинам нецелесообразно.

О участии органов Прокуратуры разоблачить этих лиц в совершенных преступлениях, после чего по местам работы подвергнуть обсуждению их действия на собраниях трудящихся.

Исполнители тт. [...] (аппарат Уполномоченных в городах Янаковке и Ясиновата) Срок — март 1963 г.

7. Расследованием фактов изготовления и распространения антисоветских документов учащейся молодежи устанавливается, что совершение таких преступных действий является результатом слабой воспитательной работы со стороны преподавателей некоторых школ по разъяснению мероприятий, проводимых партией и Советским правительством. Подготовить лекцию по данному вопросу с использованием имеющихся конкретных фактов, с которой, по согласованию с партийными органами, периодически выступать перед преподавателями школ на совещаниях, проводимых перед мероприятиями в городах Славянске, Макеевке и Донецке, где имелось место распространения антисоветских документов учащейся молодежью.

Исполнители тт. [...] Срок — март 1963 г.

5
8. Разработать лекцию об идеологической диверсии используя для составления ее местные факты, и прочесть ее на предприятиях в учреждениях области.

Исполнители тт. [...] Срок — март 1963 г.

9. В целях повышения уровня воспитательной работы среди работниками КГБ и Уполномоченными аппаратами УКГБ организовать на них рассказы и беседы тематические вечера с постановкой длительного времени в капиталистических странах, находившихся американской репатриации, советских туристов на тему: об американском образе жизни, о жизни молодежи за границей, о буржуазном законодательстве и т.д. В заключение руководящим личностям, об идеологической диверсии иностранных разведок и о проводимой ими другой враждебной деятельности против стран социалистического лагеря. На этих вечерах демонстрировать соответствующие кинофильмы.

Исполнители тт. [...] (аппарат Уполномоченных УКГБ) Сроки — апрель-май 1963 г.

Начальник УКГБ по Донецкой области Е. Кравченко
19. II. 1963г.

6
Секретарь Донецкого промышленного обкома КПУ Украины Ляшко А. П.

Оперативная обстановка в Донецкой области в 1962 и текущем годах характеризуется активизацией антисоветских элементов, что выражается в значительном увеличении по сравнению с прошлыми годами числа враждебных проявлений с их стороны и применении наиболее острых форм антисоветской работы таких, как попытки создания подпольных организаций с целью свержения существующего в нашей стране строя, массовое распространение листовок в местах скопления трудящихся, саботажа, открытые антисоветские высказывания отдельных лиц среди масс людей в трамваях, троллейбусах, очередях в магазинах и т. д.

В 1962 г. на территории области распространено 270 экземпляров антисоветских листовок и 90 анонимных писем. Больше всего таких проявлений отмечается в городах Донецке, Макеевке, Харцызске, Янакове, Горловке, Волновске.

На предприятиях области участились случаи группового отказа от работы из-за различных хозяйственных и административных недостатков.

Отдельные лица из числа творческой интеллигенции, особенно молодежи, пытаются протискивать в своих произведениях апологетику и несправедливо трактуют роль литературы и искусства в идеологической воспитании трудящихся.

В области приобрел массовый характер выход в эфир радиохулиганов, которые транслируют уродливые по содержанию песни, музыку, а иногда их передачи граничат с антисоветской пропагандой.

Анализ показывает, что значительную роль в активизации антисоветской деятельности враждебных элементов играет идеологическая диверсия разведок стран главного противника.

7
Определенная часть лиц стала на антисоветский путь в результате непонимания и ложного толкования проводимых в стране ряда политических и хозяйственных мероприятий и причин материальных затруднений, а также из-за недостатков на них, обходя эти явления и перенос их в целом на нашу систему. Среди лиц, проводивших антисоветскую деятельность, большое количество молодежи, в том числе и работ среди этой части населения.

Управлением КГБ арестованы Секин А.И., 1936 г. р., Приходко В.Ф., 1936 г. р., Бобилев В.С., 1937 г. р., которые систематически слухали враждебные передачи из-за границы стали неправильно толковать причины отдельных материальных затруднений и местных хозяйственных недостатков, создали антисоветскую группу, хозяйственных недостатков, создали распространения их в городах области и республики накануне 45-й годовщины Великой Октябрьской социалистической революции. Осужденные газетостроителей Донецкого химико-металлургического завода Волновского района Великий С.И., 1919 г. р., распространивший более 60 листовок, 1936 г. р., автор 15 злобных листовок и Деревяченко И.И., 1920 г. р., работавший на заводе им. Куйбышева в городе Краматорске, на допросах показал, что они стали заниматься враждебной деятельностью под воздействием антисоветских передач зарубежных радиостанций, применяя рекомендуемые по радио формы и методы враждебной работы.

Осужденный бывший контролер ОК Янаковского завода также того машиностроения Попов Н.П., 1938 г. р., по месту его работы допускались нарушения трудовой дисциплины и он, считая, что партия не ведет борьбу с этим, стал бороться против всей партии.

8
Профилактированные учащиеся 5-го класса Макеевской СШ №7 Васильев, Парамонов и Ресеткин, посещая производственные магазины, полами под влиянием враждебных высказываний и изготовления, а затем распространили 6 листовок, содержащих клевету на главу Советского правительства.

Создавшееся в области положение, по нашему мнению, требует принятия эффективных мер по пресечению и предупреждению антисоветских проявлений.

Направляя при этом мероприятия по активизации розыска авторов анонимов и привлечению общественных организаций и коллективов трудящихся к профилактической работе по предупреждению враждебных проявлений, просим обсудить их и утвердить на заседании бюро Обкома.

Начальник УКГБ по Донецкой области Е. Кравченко
19 февраля 1963 года

ДАДО. - Ф. 326. - Оп. 95 С. - Спр. 2. (Общая папка)

Донецк 1962

«ДОНБАС» ПЕРЕ ПРО ЧИТАННЯ ОБРАЗУ